

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Rahvusliku tekstiili õppekava

Siiri Nõmmsalu

HELME KIHELKONNA PÕLLED 19. SAJANDI LÕPUS JA 20.SAJANDI ALGUSES

Seminaritöö

Juhendaja: MA Inna Raud

Viljandi 2015

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
0.1. Metoodika	5
1. EESTI NAISE RÕVASTUSSE KUULUNUD PÕLLE ÜLDINE ISELOOMUSTUS.....	7
1.1. Põlle mõiste ja üldised tunnused.....	7
1.2. Põlle kandmise traditsioonid ja roll naise rõivastuses.....	8
1.3. Paikondlikud eripärad	9
1.4. Ajas toimunud muutused	10
2. MULGIMAA PÕLLED.....	12
2.1. Paistu ja Tarvastu põlled	12
3. HELME KIHELKONNA PÕLLED	14
3.2. Helme kihelkonna naiserõivastuse üldiseloomustus.....	14
3.2. Põlle kandmisest Helme kihelkonnas	15
3.3. Põlle lõikelised lahendused	16
3.4. Põlled õmblemisel kasutatud materjalid ja tehnoloogia.....	17
3.5. Põlled kaunistamise võtted	19
3.6. Ajalised arengud.....	20
3.7 Helme ja naaberkihelkondade võrdlus.....	21
KOKKUVÕTE	23
KASUTATUD ALLIKAD	24
Kasutatud kirjandus	24
Käsitöölised allikad	25
Esemed.....	25
SUMMARY	26
Lisa 1: Kaart	28

Lisa 2: Helme naise rõivastus 19. saj. II poolele	29
Lisa 3: Helme kihelkonnapõlled üldine algandmete tabel.....	30
Lisa 4: Helme kihelkonna põlled joonised	31
Lisa 5: Helme kihelkonna põlled õmblus-tehnoloogiliste läbilõikesõlmede kirjeldused.....	42
Lisa 6: Helme kihelkonna põlled juures kasutatud tikandite mustrid.....	54
Lisa 7: Helme kihelkonna põlled pitside mustrid	62
Lisa 8 Põlled fotod	68

SISSEJUHATUS

Vööstrippuv põll on sajanded kuulunud Eestis naise rõivastuse juurde ja olnud üheks tähtsamaks abielunaise tunnuseks. Rõivakandmise traditsioonid kujunesid kihelkonniti ja nende uurimine aitab edasi kanda kohalikku identiteeti ka tänapäeval. Käesoleva seminaritöö uurimisobjektiks on Helme kihelkonnas naise ülikonna juurde kuulunud põlled.

Ajalooliselt on Helme kihelkond kuulunud Mulgimaa koosseisu ning sageli vaadeldakse antud piirkonda kuuluvaid kihelkondi ühtse üksusena. Kirjalike andmete põhjal, aga oli Helme uuendustele suhteliselt vastuvõtlik Mulgi kihelkond ja erines mitmeski osas teistest (Jürgen 2003). Identiteedi teadvustamiseks on oluline uurida mulgialadel asuvaid piirkondi ja nende traditsioone kitsamalt. Eelnevalt on Mulgimaa kihelkondade põlledest uurinud E. Pedak Tarvastu ja Paistu põllesid kuid antud uurimusest on välja jäetud Helme, Halliste ja Karksi.

Käesoleva töö põhiprobleemiks on vähene info Helme põlledel kohta nii esemeliste kirjelduste kui ka teave osas, kuidas on neid kantud. Uurimuse eesmärgiks on välja selgitada millised on ja milline roll on olnud Helme põlledel naise rõivastuses. Uurimuse käigus otsin vastust küsimustele:

1. Millised olid Helme kihelkonna põlledel põhiamadused?
2. Millist rolli omas põll Helme naise rõivastuses?
3. Kuidas toimusid ning millised olid muutused antud ajaperioodis?
4. Millised on eripärad võrreldes naaberkihelkondadega?

Antud uurimuse teostamiseks selgitasin esmalt välja kolme muuseumi, Eesti Rahva Muuseumi (hiljem ERM), Viljandi Muuseumi ja Heimtali Muuseumi kogudes säilinud Helme põlledel

olemasolu. Saadud vastuste põhjal Viljandi Muuseumi ja Heimtali Muuseumi kogudes uuritavast piirkonnast originaalpõllesid säilinud ei ole. Antud uurimistöös on tuginetud eelnevalt väljaantud kirjalikele materjalidele, neist olulisemad on A. Voolmaa artikkel „Põll eesti rahvatraditsioonis“ Eesti Rahva Muuseumi aastaraamatus XVIII (1975) ja M. Kaarma & A.Voolmaa „Eesti rahvarõivad“ (1981) ning ERM-i kogudes olevatele kirjalikele (ERM EA 231) ning esemelistele allikatele.

Uurimistöö käigus on selgitatud kõigepealt põlle mõistet ja üldiseid tunnuseid. Seejärel on üldiselt iseloomustatud eesti põllesid, nende paikkondlikke eripärasid ja ajas toimunud muutuseid. Enne Helme põlledel keskendumist on kirjeldatud ka naaberkihelkondades kantud põllesid. Uurimuse tulemusena valmib Helme põlledel valmistamistehnoloogiate üksikasjalik ülevaade, mis on eelkõige oluline teave rahvariide valmistajatele kuna annab võimaluse selle seminaritöö baasil huvilistel põlled ka täna teostada. Lisaks neile sisaldab antud uurimus informatsiooni ka rahvariide kandjatele ja Helme kihelkonnast pärit inimestele üldiselt.

0.1. Metoodika

Antud uurimistöö puhul on tegemist kvalitatiivse empiirilise uurimusega, kus andmetekogumise põhimeetodiks on vaatlus ning lisaks ajalooliste dokumentide analüüsimine.

ERM-i kogudes on säilinud 13 Helme kihelkonnast pärit põlle, antud uurimuse valimisse on võetud neist 11. Ühe põlle välja jätmisel sai määravaks, et tegu ei olnud originaalpõllega vaid „Arsis” valmistatud koopiaga, teise põlle puhul ei olnud tegemist vööstrippuva põllega ja seega ei kuulu see enam rahvariide juurde.

Antud töös on uurimisobjektideks põlledel välised tunnused, lõikeline lahendus, õmblus- tehnoloogilised võtted ning kaunistusvõtted. Valimisse võetud põlledel vaatlemisel saadud algandmed on kantud tabelisse (vt lisa 3), kus põlle järjekorra number vastab hiljem konkreetse põlle joonise ning ka foto numbrile. Põlle joonistel, mis on teostatud mõõtkavas 1:5, on kirjas antud põllele olulised mõõdud, milleks on põlle pikkus, laius ning vastavad mõõdud ka värvilil

ning sidumispaeltel. Samuti on kirjas kõikide pitside pikkused ja laiused ning ära on märgitud läbilõikekohad. (vt lisa 4). Teostatud on õmblus-tehnoloogilised joonised (vt lisa 5). Antud uurimustöö lisades on veel põlledel olevate tikandite mustrijoonised mõõtkavas 1:1 (vt lisa 6) ning heegelpitside skeemid (vt lisa 7). Ning lissasse 8 on koondatud põlledede üldvaatelised fotod. Kasutades hiljem tabelis olevat infot koos jooniste ja skeemide ja fotodega, on antud töö põhjal võimalik valimisse võetud põlledest koopiad valmistada.

1. EESTI NAISE RÕVASTUSSE KUULUNUD PÕLLE ÜLDINE ISELOOMUSTUS

Et teostada uurimus Helme kihelkonna põlledede kohta on oluline selgeks teha põlle mõiste ning uurida põlle kui eset ja selle kandmise traditsioone laiemalt. Selleks tuleb põlledede juures vaadelda nende lõigete, materjalide, kaunistusvõtete ning kandmise traditsioonide paikondlike ja ajalisi erisusi.

1.1. Põlle mõiste ja üldised tunnused

Sõna *põll* on kirjalike andmete põhjal olnud levinud üle kogu Eesti, aga oletused selle päritolu kohta on erinevad. A. Voolma artiklis on nimetus *põll* seotud sõnaga *põlv*. „Üle kogu maa kasutusel olnud nimetuse *põll* on keeleteadlased seostanud sõnaga „põlv””(Voolma 1975, lk 123). Teist laadi seisukohta võib näha sõna *põll* tausta uurinud V. Oja artiklis, kus ta kirjutab järgmist „Julius Mägiste on püüdnud eesti sõna *põll* päritolu seostada soome lina (taime, kiu, kanga) nimetusega *pellava, pellain* jms. (...)” (2005, lk 476). Oma uurimuse lõpuks tõdeb autor, et eesti *põll* ja läänemeresoome põhjarühma *pellava* võiksid tõesti tuleneda ühistest juurtest (ibid, lk 480).

Põlle välised tunnused aga vaidlusi ei tekita ja läbi aegade on põlle näol tegemist äratuntava riideesemega. ”Lõikelt ja tegumoelt olid eesti naiste põlled lihtsad: nad koosnesid ühtlase laiusega riidelaiast, mis värvli juures voltidesse või kroogetesse kinnitati, mõnikord ka üleääre palistustest läbiaetud paela abil koomale tõmmati, (Kaarma & Voolmaa 1981, lk 31). Oma

lõikelt ongi põll üle Eesti olnud üldjoontes sarnane, erinevus tuleb põlledesse kasutatud materjalide ja kaunistusvõtetega. „Materjalide ja kaunistuste poolest olid eesti põlled õige variatsiooni rikkad” (Kaarma & Voolmaa 1981, lk 31-32). Argipäeava põlled olid lihtsad ilma kaunistusteta kuid pidupäeava põllesid kaunistati rikkalikult (Viires 1995, lk 214). Kuigi üle Eesti võib leida põllesid erinevatest materjalidest ja eri viisil kaunistatud, siis kõige enam oli ikkagi levinud valge linane või puuvillane põll, mida rikkalikult kaunistati. „19. saj. veel ülemaaliselt kantud valgel linasel ja puuvillasel põlledel oli sageli pilu, pitsi või tikandi ja narmastega kaunistatud 20-30 cm laiune *alane* (alaosa)” (Viires 1995, lk 214). Lisaks valgetele linastele põlledele esines ka ostetud villaseid ühevärvilisi (rohelisi), puuvillast trükimustriga kangastest või omakootud pikitriibulisi põllesid (ibid, lk 214).

1.2. Põlle kandmise traditsioonid ja roll naise rõivastuses

19.sajandiks oli Mandri-Eestis saanud vööstrippuvast põllest abielunaise traditsiooniline rõivaese. „Mandri-Eestis tüdrukud reeglina põlle ei kandnud” (Kaarma & Voolmaa 1981, lk 31). Sellest tulenevalt võib järeldada, et põll ei olnud mitte lihtsalt riideese vaid näitas ka naise staatust. I.Manninen kirjutab, et „Tüdrukule, keda märgati raskejalgsena, seoti kohe põll ette. Neitsitele oleks see olnud aga teenimatu häbistus.”(2009, lk 272) Mehenaisel oli põll koguaeg ees, olid pidulikumat põlled mida kaunistati rikkalikult ja argipäeval lihtsamad põlled, mida kanti ka tööd tehes. „Et see tööd ei takistaks, lükati see vajadusel kõrvale, puusa peale” (Manninen 2009, lk 273). Fakti, et põll saatis abielunaist nii tööl kui peol leiab kinnitust mitmetest allikatest. Näiteks kirjutab A. Voolmaa, et „Mõnikord, kui mustema töö puhul kardeti põlle määrda, pandi see seeliku alla”(1973, lk 159). Selline komme kinnitab samuti, et põlled olid naise elus tunduvalt tähtsam roll kui lihtsal kehakattel. Kui me tänapäeval kasutame põlle, et kaitsta selle alla jäävaid riideid, siis minevikus tundub põlledel see roll puuduvat.

Kirjalike andmete järgi saatis põll abielunaist kuni surmani. ERM-i etnograafilises arhiivis leidub Helme kihelkonnas 1890. aastal sündinud Riin Eermaa mälestus oma ema kohta, kus on kirjas „Kui ema suri, siis pandi talle kirstu ka valge põll ette” (ERM EA 231:13).

19. sajandi teine pool toob aga põlle kandmise traditsiooni muutusi, mis saavad alguse mõisatest.

1.3. Paikondlikud eripärad

Kui lõikeliselt lahenduselt olid Eesti eri paikkondades kantud põlled sarnased, siis kasutatud materjalid, kaunistusvõtted ja kandmise traditsioon toovad sisse erisusi. Käesolevas uurimuses on juba varem märgitud fakti, et valge linane või puuvillane kaunistatud põll oli tuntud üle terve Eesti (vt. lk.7) Samas on eri piirkondadele omaseid tunnuseid, mille järgi on võimalik määrata põlle päritolu. Näiteks võib Põhja-Eestile pidada iseloomulikuks mitmesuguseid ostetud materjalidest põllesid. „18. saj. alguse ja lõpu pildid, samuti kirjalikud teatud tõendavad, et sellal on Põhja-Eestis eriti hinnatud rohelisi poevillaseid, kard- ja värviliste (enamasti punaste) paeltega kaunistatud alastega põlli” (Kaarma & Voolmaa 1981, lk 215). Samuti oli seal kandis levinud põlledel ka madal- ja varspistes suured lillemotiivid (ibid, lk 215). Kirjalike andmete kohaselt on ka Läänemaal armastatud olnud ostetud materjalid – trüki mustiline sits, värviline villane või koguni siid ning Lihulas ja Kirblas peeti sajandivahetusel kardinatüllist põlli eriti toredaks (ibid, lk 280). Lõuna-Eesti abielunaisele iseloomulik põll oli ikkagi valgest linasest riidest, kaunistatud pilu, geomeetrilise (mulgi alal ka arhailise taimeainelise) tikandiga, pitsi või narmastega (ibid, lk 102).

Kui pilk heita mandrilt saartele, siis suurimaks eristujaks on kindlasti Muhu saarelt pärit põlled. „Punasest, hiljem ka oranžist poeriidest põll kaeti helmestest, piiprellidest ja kudrustest rõngas- ja männimotiivide kompositsiooniga, millele lisandusid mitmesugused paelad ja ripatsid” (ibid, lk 358). Hiljem lisandusid veel pikitriibulised põlled, mille alläärde õmmeldi kaunistusriba (alane) (ibid, lk 358).

Antud uurimistöös on eelnevalt ära märgitud põlle, kui abielunaise tunnust (vt. lk.7), kuid ka siin on mõned erandid ja erisused tulevadki sisse kui võrrelda mandri-Eestit ja saari. Kirjalike andmete järgi ei kandnud saartel põlle mitte ainult abielunaised vaid ka täiskasvanud tüdrukud. „Põll oli Saaremaal nii naiste kui täiskasvanud neidude eeskätt piduliku ülikonna täienduseks ja kaunistuseks” (ibid, lk 351). Ka Muhus kandsid põlle abielunaised ja piduliku ülikonnaga ka

täiskasvanud neiud (ibid, lk 358). Sama on kirjutatud ka Hiiumaa kohta, et täiskasvanud neiude piduliku ülikonna juurde kuulus ka põll (ibid, lk 361).

Põlle kandmise traditsioonis esineb erandeid ka mandri- Eesis, kus „Kagu-Eestiski on tüdrukud kandnuud põlle, kuid nii tööil kui ka peol” (Voolmaa 1975, lk 159). Siit ilmneb veel teinegi erinevus, kui saartel esines põll tüdrukutel piduliku ülikonna juures, siis Kagu-Eestis kandsid tüdrukud põlle ka tööil.

1.4. Ajas toimunud muutused

„Rõivastuse arengule avaldavad mõju ühiskonna üldine, nii ajaloolis-poliitiline kui majanduslik areng ja kultuurikontaktid” (Värv 1998, lk 371). Ees kantav vööstrippuv põll on jäänud oma põhiomadustelt läbiaegade samaks, muutused on tulnud sisse põlledel juures kasutatud materjalide ja kaunistusvõtete kaudu.

„Lisaks ees kantavatele põlledel on eestlastel esinenud veel vööstpuusadele rippuvaid ülikonna lisandeid, mida meie etnograafilises kirjanduses on nimetatud puusapõlledeks” (Voolmaa 1975, lk 133). Millised püsisid veel 19 saj. algupoolel Lõuna-Eestis mulkide ja Kagu-Eestis setude rõivastuses (Kaarma & Voolmaa 1981, lk 32). „19.ajandi valgetele linastele põlledel oli iseloomulik alläärde paigutatud geomeetriline kaunistus nii pilu, tikandi kui pitsi näol” (Voolmaa 1975, lk 149). Samalt autorilt võime ka lugeda, et lisaks üldiselt levinud valgele linase niidi kõrval oli Võru-, Tartu- ja Viljandimaal põllekirjades ka rohkesti punast maagelõnga (ibid, lk 149). Muutus põlledel juures kasutatud materjalides on eelkõige tingitud majandusliku jõukuse kasvuga ja tekkivate võimalustega materjali osta, kuid mitte kõik piirkonnad ei läinud kohe uuendustega kaasa. „Sellal kui Lõuna- Eestis ja saartel püsisid vanad traditsioonid, levisid Põhja-Eestis, kus rõivastus oli uuendustele vastuvõtlikum, teistsugused moed” (Voolmaa 1975, lk 155). Võimalus osta tõi muutuse nii põlle õmlemisel kasutatud materjalidesse kui ka põlledel kaunistamise viisidesse. „18. saj. alguse ja lõpu pildid, samuti kirjalikud teated tõendavad, et sellal on Põhja-Eestis eriti hinnatud rohelisi poevillaseid, kard-ja värviliste (enamasti punaste)

paelttega kaunistatud alastega põlli”(kaarma & Voolmaa 1981, lk 215). Lisaks värvilistele ja trükimustriga kangastele peeti mitmel pool Eestis väga ka lugu valgest *klaarriidest*. Kaunistustelt on klaarpõlled väga sarnased: enamasti on alasel kujutatud kõrvuti neli valdavalt punaste õitega lillekimpu (Voolmaa, lk 156).

19. saj. teisel poolel leiab järjest rohkem kasutamist vabrikukangaste kaunistamise juures ka pits, algselt vabrikupits ja hiljem heegheldamisoskuste levides heegelpits (ibid, lk 154). Veel levib üle maa 19. saj lõpul ja 20 saj. alguses punase puuvillase lõngaga vars- ja ristpistes taime-, looma-, linnu-, koguni inimmotiividest koosneva tikandiga põlled, milleks ilmselt oli võetud eeskujusid mustiraaamatutest ja –lehtedest (ibid, lk 157).

Nii nagu toimuvad ajas muutused põlle välimuses, hakkavad 19. sajandi lõpus muutused toimuma ka põlle kandmise traditsioonis, mis saavad alguse mõisatest kus mõistürukud pidid põlle kandma. „Mõisatüdrukuid, kes kõigepealt vanast kombest loobuma hakkasid, nimetati pilgates „härä kasunaisteks””(Manninen 2009, lk 272). Võib oletada, et mõisatest saab alguse ka pihaga põlled kandmine. 1904. aastal sündinud Helene Reiman meenutab:”Põll oli vanaemal alati ees, selja taha seotavate paeltega.(...) Emal olid rohkem kaelusega põlled (s.o. üle õla käivate traksidega põlled). Ema põllega väljas ei käinud” (ERM EA 321:22). Sellised ümber kaela käivad põlled olid juba linnamoelised. „Niinimetatud kaelpõlled, millel on ka pihaosa, ei ole kuulunud meie rahvariiete hulka” (Manninen 2009, lk 271).

2. MULGIMAA PÕLLED

Kirjalike allikate põhjal saab väita, et kihelkondadel on oluline roll meie rahvakultuuri kujunemisel. „Kuni talurahva pärisorjusest vabastamiseni 19. saj. oli ühiseks kirikukoguduseks seotud kihelkond põhiline territoriaalne üksus, mille piirides talurahvas omavahel käbi käis” (Viires 1995, lk 77).

Käesolevas seminaritöös uuritavad põlled pärinevad Helme kihelkonnast, mis kuulus Mulgimaa koosseisu ja seetõttu on oluline vaadelda ka mulgi alade teiste kihelkondade põllesid. Mulgimaa asukohta Eesti kaardil ning sinna kuuluvate kihelkonna piire saab vaadata kaardil (vt lisa 1, joonis 1). Teistest Mulgimaa kihelkondadest pärit põllesid kirjeldan kirjalike materjalide põhjal. Antud üldine ülevaade võimaldab võrrelda Helme põllesid teiste Mulgimaa kihelkondade põlledega.

2.1. Paistu ja Tarvastu põlled

„Ajaloolise Mulgimaa põhituumiku moodustavad Halliste, Karksi, Helme, Paistu ja Tarvastu kihelkonnad ning mõningane osa Viljandi ja Saarde kihelkondadest.”(Mulgimaa infoportaal) Mulgimaa asukoht jääb Lõuna-Eestisse (vt. lisa1, joonis 1) ning paljud selle piirkonna põlledele omased tunnused esinevad ka mulgi aladelt pärit põlledel. Mulgid olid visad vastu võtma uuendusi ja seetõttu püsisid mulgi alal 19. sajandi algul lisaks ees kantavatele põlledele ka *puusapõlled* ehk *küljerätid* (Kaarma & Voolmaa 1981, lk 102). Seetõttu on ka kirjalikku

materjali eeskantavate põlled kohta vähe. M. Kaarma & A.Voolmaa pakuvad 18. saj. lõpu Paistu naise komplekti juurde valget linast põlle kaunistatud rikkaliku arhailise taimeainelise tikandiga ning 19 saj. viimase veerandi ülikonna juurde valget punase maagelõngaga ristpistes geomeetrilise kirjaga põlle (ibid, lk 124). Autorid annavad ka soovitused põlled õmblemiseks. 18. saj lõpu põlle alläär ja küljed soovitatakse ääristada tikandi kõrguselt värvilise niplispitsiga, ülalt vöökohalt jätta põll siledaks ja kahele poole äärde murda lappkurrud. Teise põlle puhul soovitakse ülaäär krookida värvli külge. (ibid, lk 12) Paistu ja Tarvastu kihelkonna geomeetrilise tikandiga põllesid uurinud E. Pedaku uurimusest selgub, et neis kihelkondades valmistati põlled peamiselt linasest kangast ja kaunistati tikandi, pilude, pitsi või narmastega (Pedak 2013, lk 14). Samast uurimistööst saab lugeda ka tarvastu põlle (A 533:31) valmistamise tehnoloogia kohta. „Põll on käsitsi õmmeldud valgest peenest labasest linasest poekandast(...). Põlle ülemine äär kurrutatud, mis kinnitatud värvli vahele.” (ibid, lk 15) Sealsete põlled lõikeline lahendus on sarnane ülejäänud Eestile, põlled olid õmmeldud täisnurksest piklikust või ruudukujulisest riidetükist (ibid, lk 17). Lisaks eelnenule on oluline ka välja tuua, et põlled paelad on neis kihelkondades olnud peamiselt palmitsetud linasest niidist (ibid, lk 18).

2.2. Halliste ja Karksi põlled

Halliste ja Karksi põlled kohta leitud andmed puudutavad rohkem põlle kandmist, antud kihelkondade põlled väliseid tunnuseid kirjeldavat materjale mul leida ei õnnestunud. Ka ERM-i kogudes on sealseid põllesid vähe säilinud, Hallistest 7 põlle ja Karksist 6 põlle. Karksi põllekandmise kommete kohta leidsin infot ERM-i etnograafia arhiivist, kus on kirjas Karksi kihelkonnas 1894. aastal sündinud Leena Juntsi mälestused: Ema kandis *kõtupõllepõlle* (s.o.vööst langevat põlle) kuni surmani. Kui ema kirikusse läks pani valge või musta põlle- kirju põllega ta kirikus ei käinud. Mustal põlled oli must õmmeldud kirjadega pits (s.o. tüllpits). (ERM EA 231:62) Juba eelnevalt antud seminaritöös mainitud valgetele linastele põlledel lisaks ongi ERM-i kogdes säilinud sajandi vahetuse perioodist ka tumedaid villaseid tüllpitsiga kaunistatud põllesid, Hallistes 3 sellist põlle, Paistus 2 ja Tarvastus 1 põll.

3. HELME KIHELKONNA PÕLLED

ERM-i kogudes on Helme kihelkonnast säilinud 11 orginaal vööstrippuvat ees kantud põlle (vt lisa 3). Neist neli on pärit 19. sajandi lõpust, viis 20. sajandi algusest ning kahe oletatav valmistamise aeg on teadmata. Algandmed Helme kihelkonna põlled kohta on kantud tabelisse (vt lisa 3) ja joonistesse (vt lisa 4). Joonised on teostatud mõõtkavas 1:5. Lisaks põlled joonistele on uurimistöös ära toodud õmblus-tehnoloogilised läbilõikesõlmede kirjeldused (vt lisa 5), tikkimise mustrid (vt lisa 6), mis on teostatud mõõtkavas 1:1; heegeldamise skeemid (vt lisa 7) ja põlled fotod (vt lisa 8). Algandmete tabelis olev järjekorra number on hiljem seotud konkreetse põlle numbriga. Alapeatükkides 3.3 – 3.5 olen põlled kirjeldamisel aluseks võtnud ERM-i esmekogus olnud Helme kihelkonna põlled.

Helme kihelkonna paiknemine on näha kihelkondade kaardil (vt lisa 1, joonis 1). „Helme kihelkond hõlmas Valga- ja Viljandimaal nüüdse Helme, Hummuli ja Põdrala valla ala, Kärstna ümbruse (Tarvastu) vald ning Omuli (eesti keeles ka Hoomuli, Oomuli; Põhja-Lätis).” (Mulgimaa infopurtaal)

3.2. Helme kihelkonna naiserõivastuse üldiseloomustus

Mõistmaks põlle olemust ja traditsioone Helme kihelkonnas on vajalik teadvustada, milline oli naise ülikond tervikuna. Helme kuulub lõuna-Eesti rahvarõivarühma, sealse piirkonna naise

ülikonna põhiosadeks olid 18. ja 19. sajandil särk, seelik, vöö, abielunaisel põll, valdavas osas kampsun ning kohati liistik (M. Kaarma & A. Voolmaa 1981, lk100). Kuna antud uurimuses valimis olevad põlled pärinevad 19. sajandi lõpust ja 20. sajandi algusest, siis vaatlen tervet naiserõivalomplekti ka sellelt ajaperioodilt.

Viljandi Muuseumi kodulehelt võib lugeda, et Helme naise ülikonda kuulusid 19.sajandi keskel peenest linasest riidest särk, pikkitriibuline villane seelik või pallapool, linane rüü, lambamust villane sõba või linane õlakate, must villane pikk-kuub või kampsun, kasukas, põll, vöö, tarvasu tanu ehk mulgirätik või väike tülltanu, laia sääremarjaosaga või vikeldatud sukad, kindad ning jalanõudena pastlad, hiljem kingad (Jürgen 2003). Helme naise rõivastus 19. sajandi II poolel on näha fotol (vt lisa 2) Samadest allikatest on teada ka, et reeglina õmmeldi põll seelikust 10 cm lühem, seega võib põlled uurimisel teha ka oletusi, millise pikkusega seelikuid antud põllega kanti. See, et põlle ja seeliku vaheline pikkus oluline oli, kinnitab veelkord iga rõivakomplekti kuulunud eseme tähtsust ja vajadust vaadelda neid koos tervikuna.

3.2. Põlle kandmisest Helme kihelkonnas

Antud alapeatükis kirjeldan Helme kihelkonna põlle kandmise traditsiooni ERM-i etnograafilises arhiivis leiduvate mälestuste põhjal. Antud arhiivis on üldiselt Mulgimaa kihelkonna põlle kandmise traditsiooni kohta arvestatav hulk andmeid, kuid konkreetselt Helme kihelkonna kohta on säilinud vähe mälestusi. Ning andmed on pärit inimestelt, kes on sündinud 19. saj lõpul ja 20. saj alguses, nende mälestused on ajast kui oli toimunud juba üleminek linnamoele. 1904. aastal sündinud Helene Reimani mälestuste põhjal võib siiski oletada, et Helme kihelkonnas olnud põlle kandmise traditsioonid, võisid olla sarnased suurema osa manri- Eestis olnud traditsioonidega. Ta meenutab: „Põll oli vanaemal alati ees, selja taha seotavate paeltega. Kirikus käimiseks olid tumepruunid villased põlled, pitsid all ja lilled peale õmmeldud (...). Emal olid rohkem kealusega põlled (...). Ema põllega väljas ei käinud.” (ERM EA 231:5) Antud mälestuseses on selgelt välja toodud, et varasemalt on olnud ka Helme kihelkonnas vööstrippuv

põll naise kohustuslik rõivaese. Sellest, et kirikupõlle välimus on eraldi välja toodud võib teha oletuse, et naise rõvastusse kuulus mitu põlle, millest ilus kaunistatud kirikupõll on lapsele vanaema juures eriti meelde jäänud. Et Nooremad naised sajandi vahetusel enam põlle kandmise traditsioonidest kinni ei pidanud on kirjas ka teisteski mälestustes. Põll emal oli, aga kirikusse ta enam põlle ette ei pannud, selliselt mäletab 1885. aastal sündinud Marie Mõtus (ERM EA 231:28).

3.3. Põlle lõikelised lahendused

ERM-i esemekogus olevate ees kantud vööstrippuvate Helme kihelkonnast pärit põlled uurimise tulemusena võin põlled lõikelise lahenuduse kohta teha järelduse, et põhilõikelt sarnanevad sealsed põlled ülejäänud Eesti põlledega. ERM-i kogus säilinud põlled joonised on ära toodud lisa 4. Enamus põllesid kujutavad endast ristküliku kujulist riidetükki, mis on ülevalt vöökohast värvli vahele kas volditud või kroogitud. Kaks põlle koosnevad mitmest ristküliku kujulisest kanga tükist, neist esimese (vt lisa 4, joonis 2) puhul on kanga tükid omavahel ühendatud heegelpitsiga, teise põlle (vt lisa 4, joonis 6) puhul on kolm ristküliku kujulist riidetükki omavahel kokku õmmeldud nn. pesuõmblusega (vt lisa 5, põll 6B, lk 48). Mõlemal juhul julgen oletada, et põlled on õmmeldud ülejäänud kanga tükkidest, mitte ei lõigatud kangas kaunistamise eesmärgil detailideks. Peale nende kahe põlle on üks põll (vt lisa 4, joonis 1), millel esineb allääres vahepits, antud põlle puhul ei saa olla tindel, et põlle kangast ei ole kaunistamise eesmärgil detailideks lõigatud. Kõik kolm põlle on pärast detailide ühendamist sarnaselt teistele põlledele ristküliku kujuga. Oma põhikujult erineb teistest põlledest üks põll (vt lisa 4, joonis 8), kus ristküliku sirge alläär on lõigatud kolmnurkseks. Antud põlle puhul võib oletada, et põll on mõjutatud linnamoest.

Lõikeliste lahenduste juures vaatlesin ka põlled sidumispaelu ja värvleid. Mitme põlle puhul on näha, et värvel ja sidumispaelad on eraldi detailidest õmmeldud (vt lisa 4, joonised 1,3,4,6,8,10,11) ja seal juures võivad sidumispaelad olla laiemad kui värvel ning on kas värvli

külge või vahele volditud. Arvatavasti on Helme kihelkonnas tähelepanu pööratud ka sellele aspektile, et lisaks põltele oleksid ilusad ka sidumispaelad, sellise järeltõlge julgen teha põllete nr. 1, 3, 6, 7 ja 10 sidumispaelte põhjal (vt lisa 4), mis on kas terves ulatuses või osaliselt, alates seljale ulatumisest laiemad kui värvel.

3.4. Põllete õmblemisel kasutatud materjalid ja tehnoloogia

Uuritud põllete õmblemiseks kasutatud materjalid on, nagu varem antud uurimistöös kirjalike andmete põhjal Lõuna- Eesti kohta selgus , enamuses linased või puuvillased. Erandiks on kaks põllet, põll nr.4 (vt lisa 8 foto 4), mis on õmmeldud sinisest poesiidiriidest ning valge tüllpõll, põll nr. 9 (vt lisa 8 foto 9). Kuna antud põlled on kõik kas sajandi vahetuse eelsed või järgsed, siis suurem osa neist on õmmeldud arvatavast ostetud kangast. Kirjalike andmete põhjal on kodukootud kangast vaid põll nr. 8 ja nr. 11 (vt lisa 8). Põllet materjale uurides selgus huvitav fakt kanga laiuse kohta. Mitme põllet küljed on puhtaks õmblemata, st. põllet servas on nn. ultusäär. Põllete laiused kõiguvad 67 -75 cm, poest ostetud kangaste puhul, ja kodus kootud kangast põllet laiuseks on 83 cm. Siit julgen järeldada, et sajandi vahetuse perioodil kudusid kangavabrikud üldiselt kitsast kangast.

Tähtsamad põllete õmblus-tehnoloogilised läbilõikesõlmed on suurtähtedega märgitud lisa 4 põllete joonistele, ning skemaatiliselt joonistatud ja lahti kirjutatud lisa 5, kus igale põllet olevale suurtähele vastab konkreetne õmblus-tehnoloogiline skeem.

Analüüsides põllete juures kasutusel olnud õmblusvõtteid, leidsin mitu põllet, kus oli koos kasutatud nii käsitsi õmblemist kui masinaga õmblemist, vastavad andmed on kirjas põllete algandmete tabelis (vt lisa 3). Kõikide masinaga õmmeldud põllete ühiseks jooneks on nii ääre- kui ka vahepitside käsitsi põllet külge õmblemine (vt lisa 5 lk. 48). Oletan, et nii oli võimalik pitsi edasi kasutada, kui põllet enda eluiga läbi sai või teise võimalusena ei võimaldanud toonane heegeldamiseoskus pitse otse kanga külge heegeldada. Masinaga õmmeldud põllete puhul sarnanevad allääre õmblused küljeõmblustega, mis on samuti puhtaks pööratud ja läbi õmmeldud

(vt lisa 5, põll 1D, lk 42). Käsitsi õmmeldud põlledel tuleb ette ka teistsuguseid töövõtteid. Üheks levinud allääre kinnitamise ja puhtaks õmblemise viise on pilupalistus, mida vaadeldavate põlledel juures esineb kahel põlledel, nr.3 ja nr.10 (vt vastavalt lisa 5, põll 3A, lk.45, põll 10A, lk.52).

Servade töötlemise poolest erineb teistest põlledest põll nr. 8, kus põlledel servad on lõigatud lainelised ning üle äärestatud sämppistes (sämpiste joonis vt lisa 5, põll 8C, lk. 50).

Kõigile põlledel on omane, et ülevalt servast on nad mingil viisil kitsamaks volditud. Ülaäär on kas kroogitud või voltidesse seatud ja siin ei ole märgata mingit korrapära ei voltide ja kroogete arvus ega ka asukohas. Ainsana erineb teistest põll nr.1, mis on vöökohalt kurrutatud (vt lisa 5, põll 1A, lk 42).

Värvli ja põllepaelte õmblemise uurimisel selgus, et kui põll muidu oli õmmeldud masinaga, siis kas värvel või sidumispaelad olid õmmeldud ikka käsitsi. Masinaga olid õmmeldud värvlid kolmel põlledel - nr.3, 7 ja 10 (vt lisa 5, põll 3B, lk 45; põll 7A, lk 49; põll 10B, lk 52), sealjuures nr. 7 ja nr. 10 põlledel paelad olid käsitsi palistatud ja käsitsi värvli vahele kinnitatud. Nagu eelmises alapeatükis juba mainitud on mitmel põlledel värvel ja sidumispaelad eraldi detailidest, sellest tulenevalt oli vaja sidumispaelad värvli külge kinnitada. Enamustel põlledel on sidumispael kinnitatud käsitsi, kas värvli vahele või tahakülge, masinõmblusega on õmmeldud ainult nr. 3 põlledel sidumispael (vt.lisa 5, põll 3CD, lk 47). Ka värvli õmblemise tehnoloogia puhul nagu ka teistes aspektides saab välja tuua põll nr.8, millel värvli asemel on katteriideriba, millega on ülemine serv puhtaks keeratud. Lisaks ei ole sellel põlledel sidumispaelu vaid põll kinnitatakse ühe paelaga, mille sidumispaela otsas on nõõpauk ning värvi otsas asub nõõp (vt lisa 4, joonis8).

Õmblus-tehnoloogilisest aspektist tuleks esile tuua veel kahel põlledel kaunistuseks õmmeldud lappvoldid (vt lisa 5, põll 1E, lk 43 ja põll 7C, lk 49). Antud voldid on põlledel õmmeldud

kitsad, 0,5 cm laiusega ning suhteliselt ühtlaste vahedega ja sirge õmblusega, millest järeldeb põlle valmistaja oskuslik õmblusmasina kasutamine.

3.5. Põllede kaunistamise võtted

Antud uurimuses vaadeldavatel põlledel esineb kaunistusvõtetest laiemalt vaadates kaks erinevat kaunistamise viisi: erinevad tikandid ning heegeldatud vahe- ja ääreprintsid. Kahel põlledel on kasutatud poepitsi ja ühel põlledel on sissekootud punased triibud. Põllede kaunistamise võtted on koondinfona kirjas põllede algandmete tabelis (vt lisa 3). Kuna nii tikkimise kui heegeldamise töövõtete õpetusi on ilmunud paljudes käsitööd õpetavates trükistes, siis ei ole käesolevas uurimistöös peetud vajalikuks neid illustreerivalt kajastada. Antud alapeatükis on põllesid liigitatud tikandi liikide järgi ning viidatud vastavalt põlledel fotodele ning mustrijoonistele. Nii tikandi kui ka heegeldamise mustriskeemid on joonistatud põhjendusel, et oleks võimalik põllesid huvi korral ka teostada. Tikandi mustriskeemid asuvad lisa 6 ning heegeldamise mustriskeemid lisa 7.

Tikandiga on kaunistatud kuus põlle, neist üks varspistes, kaks ristpistes, üks rišeljöötikandis, üks tülltikandis ja üks auk- ning pilutikandis. **Varspistes** on tikitud põll nr 3 (vt lisa 8) , tikkimismuster (vt lisa 6 lk 54,55). Põlledel on kujutatud alläares lillornament, millel on kasutatud varrega lehe- ja õiemotiive. Tikand on teostatud punase puuvillase lõngaga. **Ristpistetikandiga** on kaunistatud alläared põlledel nr. 5 ja 6 (vt lisa 8), tikkimismuster (vt. lisa 6, lk 56). Number 5 põlledel on ristpistes tikitud lillornamendiga muster ja number 6 põll on kaunistatud ristpistes geomeetrilise tikandiga. Mõlemal põlledel kulgeb tikand alläares bordüürina ning on kasutatud punast puuvillast lõnga.

Rišeljöötikandit on kasutatud nr. 8 põlle kaunistamise juures (vt lisa 8), tikandimuster K(vt lisa 6 lk 57). Tikand asub põlle allservas ja kujutab lille õisi ning lehti. **Auktikandis** on tikitud põll

nr.10 (vt lisa 8), tikkimismuster (vt lisa 6 lk 59, 60). Tikand asub põlle allservas, kus kahelpool ääres olevaid lillemotiive ühendab pilutikandisviirg. **Tülltikandiga** on kaunistatud põll nr.9 (vt lisa 8), tikkimismuster (vt lisa 6, lk 56). Tikand kulgeb kahel pool põlle servades ning allääres laineliste motiividena, millele allääres lisanduvad sakid ning 1,0 cm läbimõõduga ümarad laigud. Kõigi nende põlled tikkimisel on kasutatud lõnga, mis sarnaneb põllekanga värviga.

Lisaks tikanditele on Helme kihelkonna põlled juures kaunistusvõtetena kasutatud ka **heegelpitse**. Põlled nr 3, 5 ja 7 juures on kaunistamisel kasutatud allääres laia äärepitsi, laiusega vahemikus 10 – 14 cm (vt lisa 8, mustrijoonised vt lisa 7, lk 64, 65, 66) Kõigil kolmel pitsil on kujutatud geomeetrilist ornament. Põll nr 1 on kaunistatud 6 cm laiuse vahepitsi ja lainelise servaga 9,5 cm laiusega äärepitsiga (vt lisa 8, mustrijoonis vt lisa 7, lk 61) Erinevalt teistest põlledest on antud põllele heegelpits ka sidumispaelte otstes. Kõigi nimetatud nelja põlle juures on kasutatud valget puuvillast heegelniiti. Heegelpitsidega kaunistatud põlledest eristub põll nr 2 (vt lisa 8, mustrijoonis vt lisa 7, lk 63). Antud põlle juures on kasutatud kahte erinevat vahepitsi. Üks neist asub horisontaalses, teine vertikaalses asetuses. 4 cm laiuseid horisontaalseid pitsiridu on kaks. Mustriskeemid on neil samad, kuid visuaalselt mõjuvad need erinevalt tänu erinevale värvikasutusele. Põll on ääristatud nii külgedel kui allääres horisontaalselt asetsevast vahepitsist kitsama pitsiga. Heegelpitsid on punase- ja valgevärvilised. Tehnoloogia vaatevinklist võiks esile tuua horisontaalselt kulgeva pitsi juures kontuurniidi kasutamise.

3.6. Ajalised arengud

Käesolevas uurimistöös kirjeldan Helme kihelkonnas 1893-1929 aastani kantud põllesid. Ajas toimunud arengute analüüsimiseks on see ajavahemik liialt lühike, kuid mõningaid aspekte saab siiski välja tuua. Oma põhiolemuselt on antud piirkonnas põll jäänud selles ajavahemikus muutumatuks, kuid mingeid arenguid võib siiski seoses linnamoele üleminekuga täheldada. Antud valimis on üks kõige hilisemast ajast pärinav põll, mis teistest erineb nii lõikelise lahenduse kui ka kaunistusviisi poolest (vt lisa 8, foto 8). Kuna see põll on valmistamistatud oletatavalt aastal 1929 , siis ei ole antud arengud põlle välimuses üllatavad – muutunud on põlle

kuju ja kaunistuseks on rišeljöötikand. Huvitavaks faktiks võib pidada põlle materjaliks kodukootud kanga kasutamist.. Selle info põhjal võib järeldada, et seoses võimalusega kangaid osta, ei kadunud taludes traditsioon ise kangast kududa.

Kui jälgida tikandite muutumist ajas, siis antud põlled põhjal järeldusi teha ei julge. Seda põhjusel, et ainuke varspistetikandis põll (vt.lisa 8 foto 3) pärineb varasemast ajast kui ristpistes kaunistatud kaks põlle (vt lisa 8, fotod 5, 6). Aga kuna ajavahemik on väike ja põlled kinkijad muuseumile ei ole neid ise valmistanud, vaid oletavad põlle vanust mälestuste põhjal, siis võivad ristpistes tikitud põlled ikkagi vanemad olla. Heegel- ja poepitside kasutamise kohta võib öelda, et antud perioodil olid mõlemad paralleelselt kasutusel. Samuti ei anna õmblemistehnoloogiate puhul paika panna ajalist arengut, kuna nr. 1 j nr. 2 põlled, mis on ajaliselt vanimad on õmmeldud masinaga ja kõige hilisem põll on õmmeldud käsitsi. Selle info põhjal julgen vaid arvata, et põlled õmblemisel ja kaunistamisel kasutatud töövõtted olenesid sel ajaperioodil rohkem iga pereniase oskustest ja võimalustest mitte aga enam traditsioonidest.

3.7 Helme ja naaberkihelkondade võrdlus

Lõikeliselt lahenduselt on Helme kihelkonna põlled üldjoontes olnud sarnased oma naaberkihelkondadest pärit põlledega. Nii nagu Helmes on ka Paistu ja Tarvastu põlled põhilõikelt olnud värvli külge kroogitud või volditud ristküliku kujulised kanga tükid. Antud uurimuses vaadeldud põlled põhjal ja E. Pedaku uurimuse põhjal on erinevus vaid põlle sidumispaelte välimuses. Kui Helme kihelkonnas olid kõik põllepaelad põlle kangast õmmeldud, siis Paistu ja Tarvastu kihelkondades on põlle paelteks olnud linasest niidist palmitsetud paelad. Sarnased on nende naaberkihelkonade põlled materjalidki, kõigis neis püsis pikalt kasutusel valge linane või puuvillane põll, mida kaunistati tikandite, pilu, pitsi või narmastega. M. Kaarma & A. Voolma andmeil domineeris 19.sajandi viimasel veerandil Paistu põlled juures punane maagelõngaga geomeetiline tikand (1981, lk 125). Ka Helme põlledel on koloriidi kasutus kas üleni valge või puna-valge.

ERM-i kogudes säilinud põllesid võrreldes saab erinevusena välja tuua, mujal Mulgimaal sajandi vahetuse perioodil kantud tumedaid villaseid tüllpõllesid, milliseid Helmest säilinud ei ole. On vaid üks kirjalik teade tumedast villasest kirikupõllest, millel olid pitsid all ja lilled peale õmmeldud, kuid siin kohal jääb selgusetuks kas lilled olid õmmeldud põlleriidele või pitsile. Seega ei saa kindlalt väita, et tegu oli tüllpitsiga.

KOKKUVÕTE

Käesoleva uurimistöö puhul on tegemist kirjeldava uurimusega, milles on uuritud Helme põllesid ning seda, kuidas neid kanti. Uurimise käigus selgusid Helme põlled põhiomadused, põlled lõikeline lahendus, õmblemis- ja kaunistusvõtted ning põlled juures kasutatud materjalid. Antud töö põhjal võib arvata, et Helme põlled sarnanesid oma põhiolemuselt ülejäänud Eesti põlledega. Erinevused paikkonniti tulevad sisse kasutatud materjalide ja kaunistusvõtete näol. Uurimuse käigus selgus ka põlle roll Helme naise rõivakpmlektis, mis sarnaselt suuremale osale Eesti piirkondadele oli ikkagi esmalt abielunaise üks tähtsamaid tunnuseid. Võrdluses naaberkihelkondadega selgus, et erisusi on põlled paelte ja kaunistusvõtete juures. Helme põllesid antud ajaperioodist eristab teistest Mulgi kihelkondadest laialt levinud heegelpitsi kasutamine allääres. Erinevus ilmnes ka põlle sidumispaelte valmistamise tehnoloogias, mis Helmes valmistati samast kangast, kuid Tarvastus ja Paistus punuti linasest niidist.

Püüdes uurida põlledega ajas toimunud muutusi, selgus, et valimisse võetud kõige vanema ja kõige hilisema põlle oletatav vanuse vahe on 50 aastat ning see ajavahemik ei võimaldanud erilisi järeldusi teha. Teistest põlledest eristus nii lõikelt kui kaunistusvõttelt põll nr 8 (ERM A 644:232). Julgen arvata, et tänu oma linnamoelisele välimusele ei sobi nimetatud põlle rahvarõivakomplektis kanda.

Antud uurimuse tulemuseks on algandmete tabel, iga põlle kohta üldjoonised ja fotod, õmlustehnoloogiliste võtete kirjeldused, tikandi- ja heegelmustrid. Põhjalik tehnoloogiline ülevaade võimaldab soovijatel põlle täna originaalilähedaselt teostada.

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

Jürgen, T. 2003. *Helme rahvarõivad*. [http:// www.muuseum.viljandimaa.ee/?op=body&id=133](http://www.muuseum.viljandimaa.ee/?op=body&id=133) (01.05.2015).

Kaarma, M. & Voolmaa, A. 1981. *Eesti Rahvarõivad*. Tallinn: Eesti Raamat.

Manninen, I. 2009. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

Mulgimaa infoportaal. 2015. <http://www.mulgimaa.ee/> (01.01.2015).

Oja, V. 2005. *Sõna põll taustast*. www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=d9484b4 (01.05.2015).

Pedak, E. 2013. *Mulgi geomeetrilise tikandiga põlled*. [seminaritöö]. Viljandi Kultuuriakadeemia.

http://kultuur.edu.ee/rahvuslik/RAHVUSLIK_TEKSTIIL/RT_seminaritood/2013/Enelin_Pedak/Enelin_Pedak_Mulgi_geomeetrilise_tikandiga_polled_seminaritoo.pdf

Reinup, K. 2013. *Sinu kord tikkida*. Kirjastus Agitaator

Viires, A. 1995. *Eesti rahvakultuuri leksikon*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Viires, A. & Vunder, E. 1998. *Eesti rahvakultuur*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Voolmaa, A. 1975. *Põll eesti rahvatraditsioonis*. Rmt: Eesti Rahvamuuseumi aastaraamat XVII. Tallinn. Lk. 113-166.

Käsitkirjalised allikad

ERM EA 231:5

ERM EA 231:13

ERM EA 231:22

ERM EA 231:28

ERM EA 231:62

Esemed

ERM A 564:399

ERM A 644:82

ERM A 644:83

ERM A 644:102

ERM A 644:133

ERM A 644:139

ERM A 644:231

ERM A 644:232

ERM A 644:245

ERM A 644:237

ERM A 703:63

SUMMARY

This research is a descriptive study of waist aprons from Helme parish. As a result of the research, the questions, raised in the beginning, have been answered. The research has made it possible to get an overview of materials, patterns, sewing techniques, ways of decoration and colourite of waist aprons, worn in Helme parish from 1879-1929.

According to the items, preserved from history and written sources, the aprons from Helme parish resemble each other mostly by sewing materials, patterns and colourite. Most aprons are from white cotton or linen cloth, bought in a shop. Rectangle is the most popular pattern, waist frilled or pleated at the top. The most popular way of decoration in this period is crocheted lace. The research describes sewing and decorating techniques of eleven aprons. Descriptions also include figures with measurements and places where sewing knots have been cut; pattern drawings for embroidery and crocheting of insertion and edging laces, also the photos of all aprons.

As the period of time is about 50 years and most aprons seem to have been made in the same year, it is hard to draw conclusions about the temporal development of aprons. Only two lace types stand out clearly: crocheted insertion and border laces, used for making earliest aprons. As to embroidery, red colour dominates and in case of latest aprons, the type of embroidery was used which was not known in the Estonian national handicraft.

Written sources give information about the function of aprons and importance in the tradition of dressing. As in other Estonian areas, an apron in Helme parish mostly showed the status of a married woman until the change into urban fashion.

The aim of the research was to investigate the collections of three museums : ERM(Estonian National Museum), Viljandi Museum and Heimtal Museum. During the research it came out that only ERM owns original aprons. The oldest apron in ERM collections is probably from the year

1893, thus the aprons are from the time of changeover to urban fashion. It means that this research does not give information about an apron as a detail of national costume in Helme parish. In order to point out the speciality of a woman`s national costume and traditions in wearing an apron in Helme parish, further investigations have to be made about wearing aprons and also the traditions of wearing them in the first half of the 19th century.

LISAD

Lisa 1: Kaart

Mulgimaa paiknemine Eestimaa kaardil koos jaotusega kihelkondadeks

Joonis 1: Mulgimaa paiknemine Eestimaa kaardil koos jaotusega kihelkondadeks

(Mulgimaa infoportaal)

Lisa 2: Helme naise rõivastus 19. saj. II poolele

Joonis 2: Helme Rahva riided sajandi II poolel joonistanud Mare Hunt (Jürgen 2003)

Lisa 3: Helme kihelkonnapõlde üldine algandmete tabel

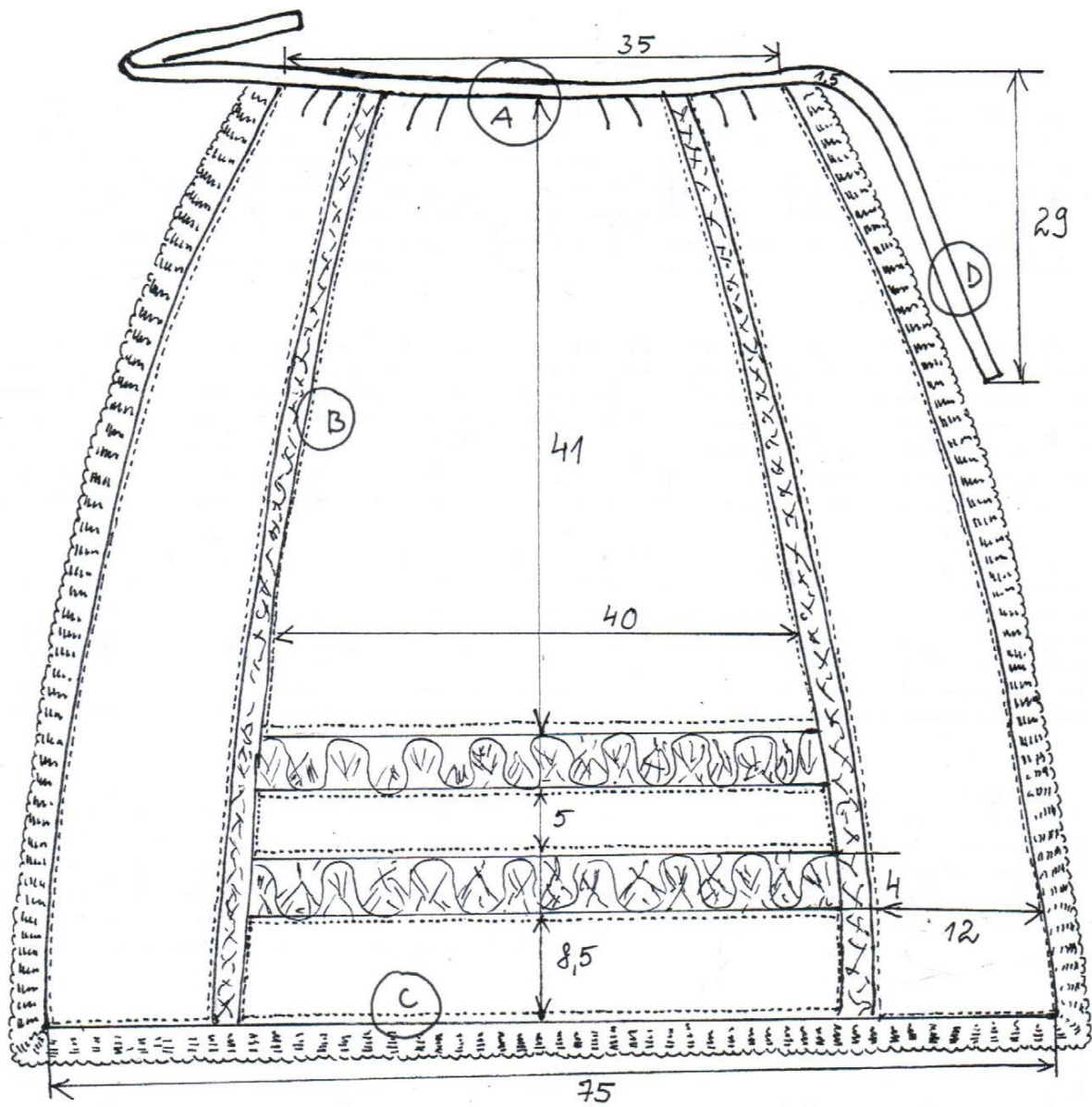
Tabelis olev põlle järjekorranumber viitab edaspid konkreetse numbriga põllele.

jrk. nr.	ERM-s inventari nr.	Oletatav valmistamise aastaarv	Põlle materjal + värv	Põlle kaunistamisel kasutatud võtted	Põlle õmblemise moodus- käsitsi/ õmblusmasinaga
1	ERM A 564:399	1893	Valge poe-puuvillane	Kurrud, lappvoldid, heegeldatud vahe- ja äärepits	Õmmeldud masinaga, pitsid ja kurrud käsitsi
2	ERM A 644:82	1879	Valge poe-puuvillane	Heegeldatud vahe- ja äärepitsid	Õmmeldud masinaga, pitsid käsitsi
3	ERM A 644:83	1894	Valge poelinane	Punane varspistetikand pilupalistus, heegeldatud äärepits	Õmmeldud masinaga, pits kinnitatud käsitsi
4	ERM A 644:102	1894	Sinine poesiidiriie		Õmmeldud käsitsi
5	ERM A 644:133	1904	Valge poe-puuvillane	Punane ristpistetikand, heegeldatud äärepits	Õmmeldud käsitsi
6	ERM: A 644:139	1914	Valge poe-puuvillane	Punane ristpistes tikand, poepits	Õmmeldud käsitsi
7	ERM A 644:231	1904	Valge poe-puuvillane	Lappvoldid, heegeldatud äärepits	Õmmeldud nii käsitsi kui ka masinaga
8	ERM A 644:232	1929	Kreemikas kodukootud linane	Rišeljöötikand	Õmmeldud käsitsi
9	ERM A 644:245	teadmata	Valge tüll	Tülltikand, poepits	Õmmeldud käsitsi
10	ERM A 644:237	1914	Hall linane poekangas	Auktikand, pilutikand, pilupalistus	Õmmeldud nii käsitsi kui ka masinaga
11	ERM A 703:63	teadmata	Valge linane kodukootud	Sissekootud punased triibud	Õmmeldud käsitsi

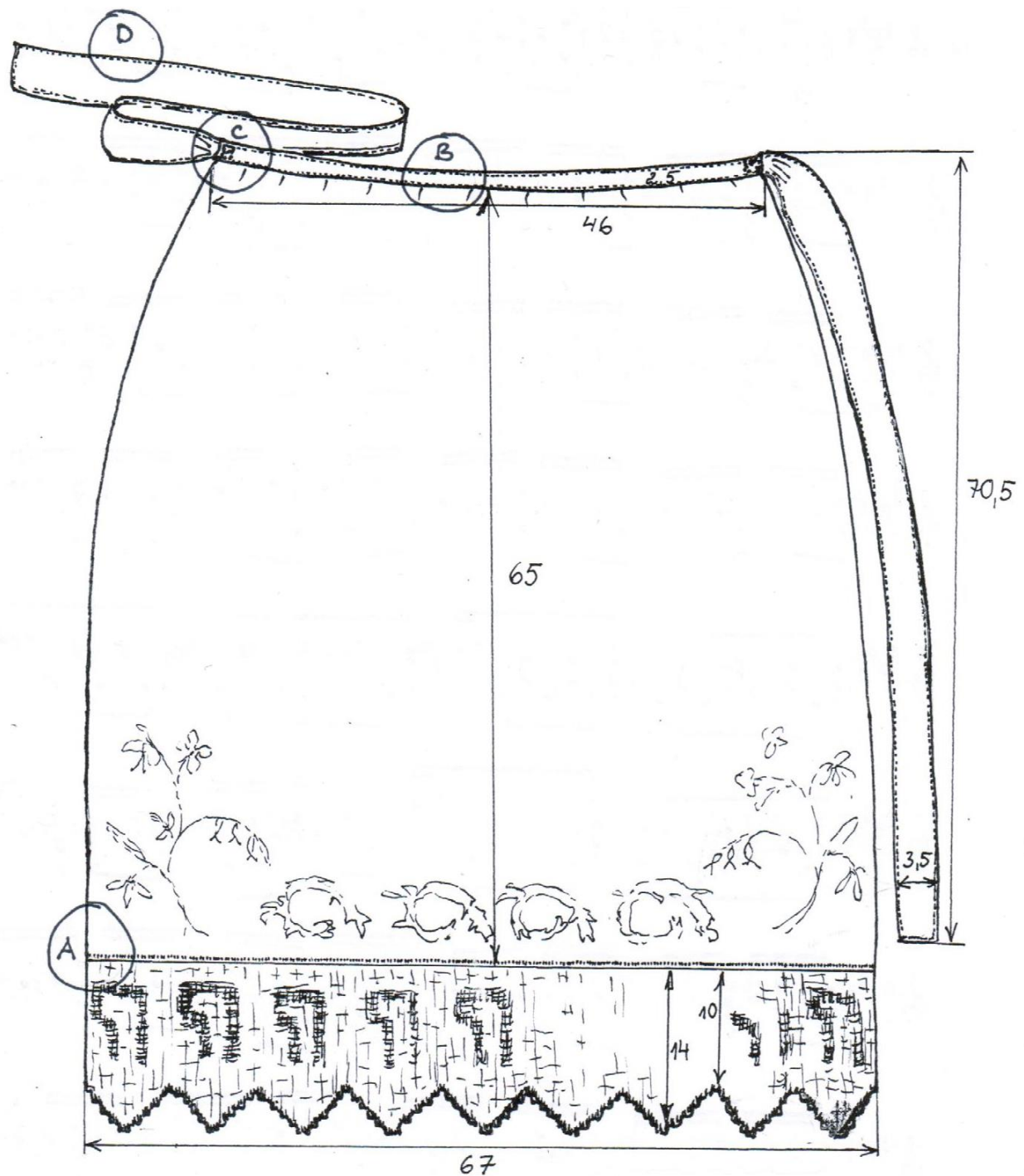
Joonis 3: Põll 1

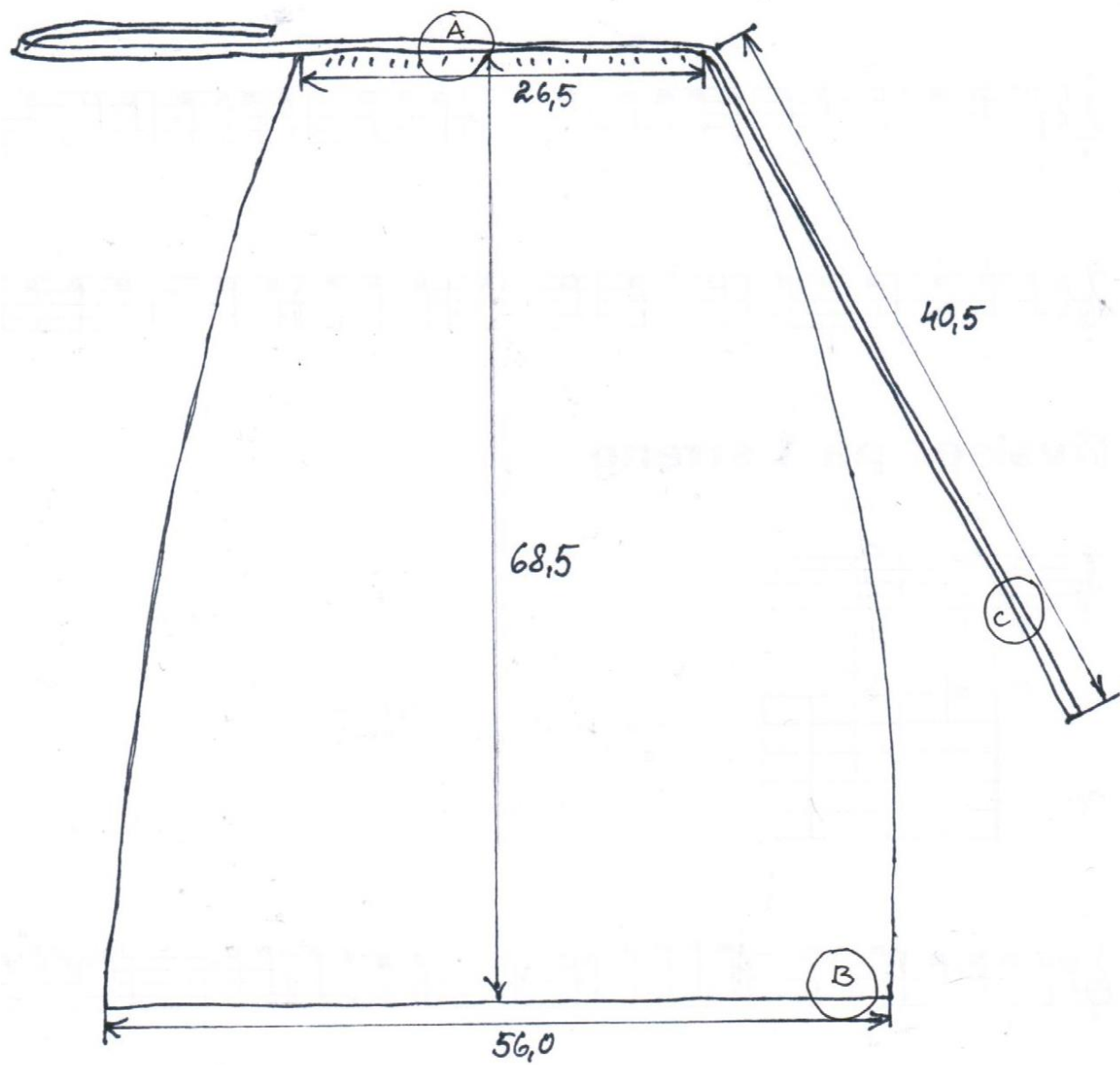
Joonis 4: Põll 2

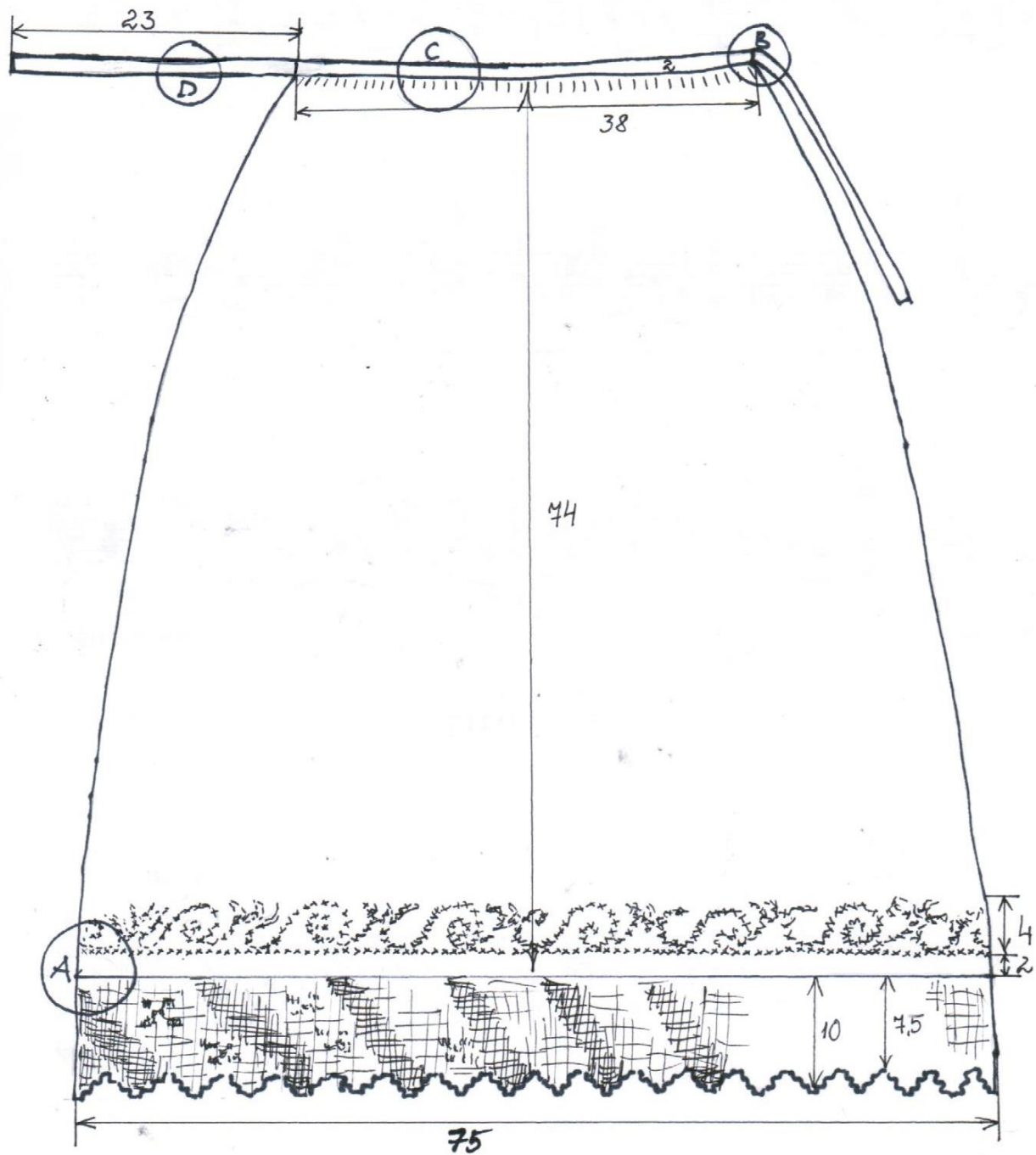
Joonis 5: Põll 3

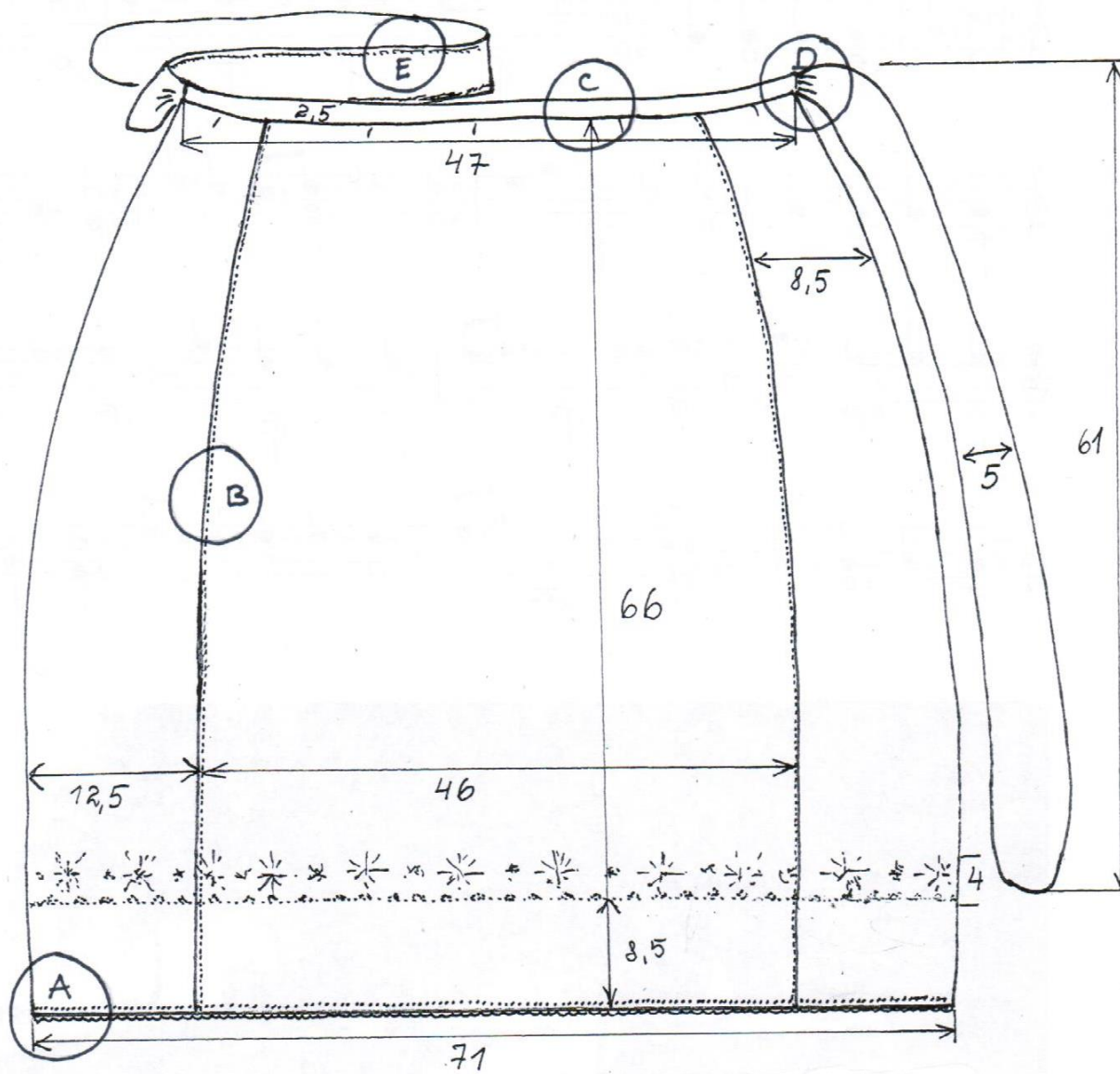
Joonis 6: Põll 4

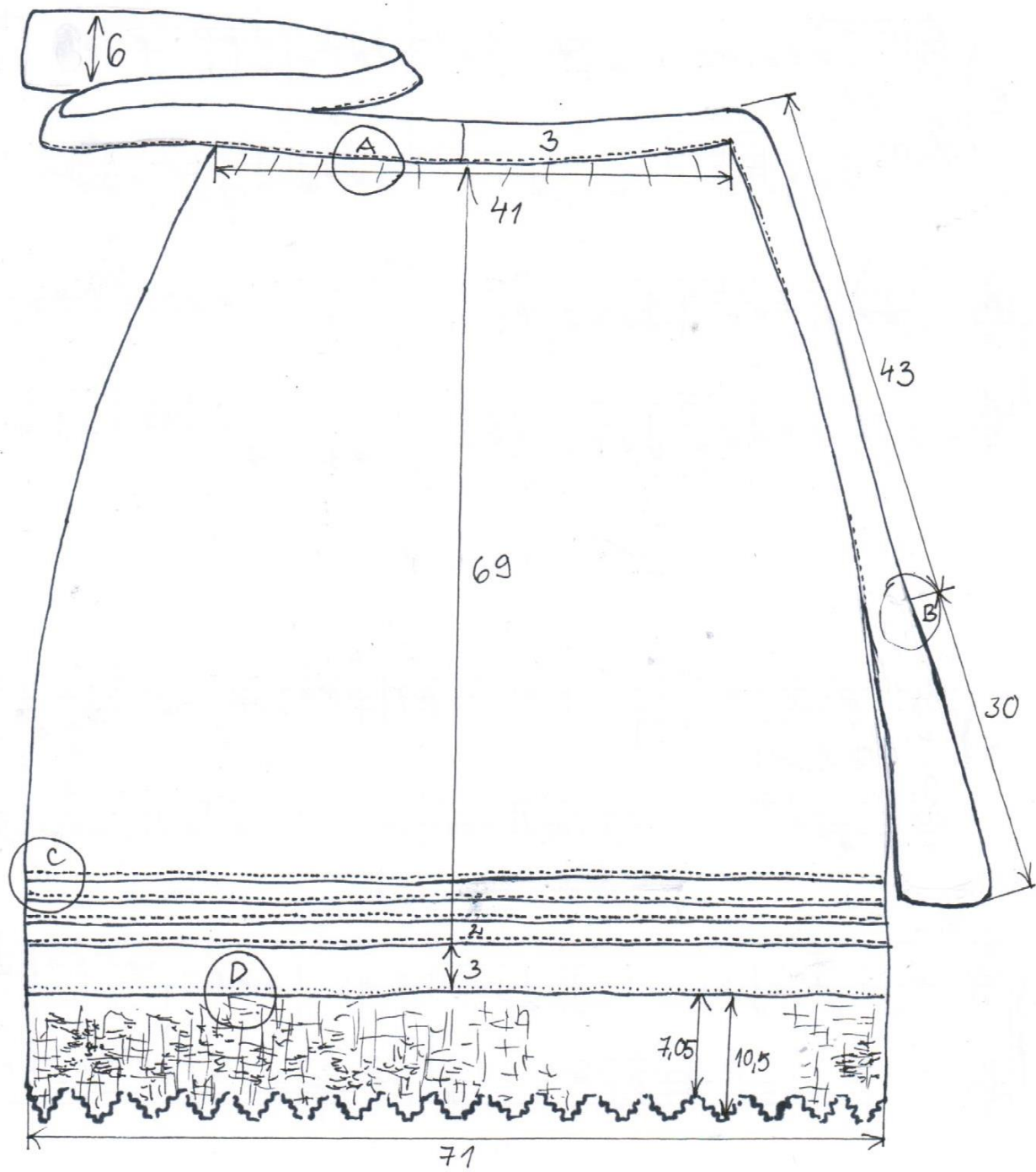
Joonis 7: Põll 5

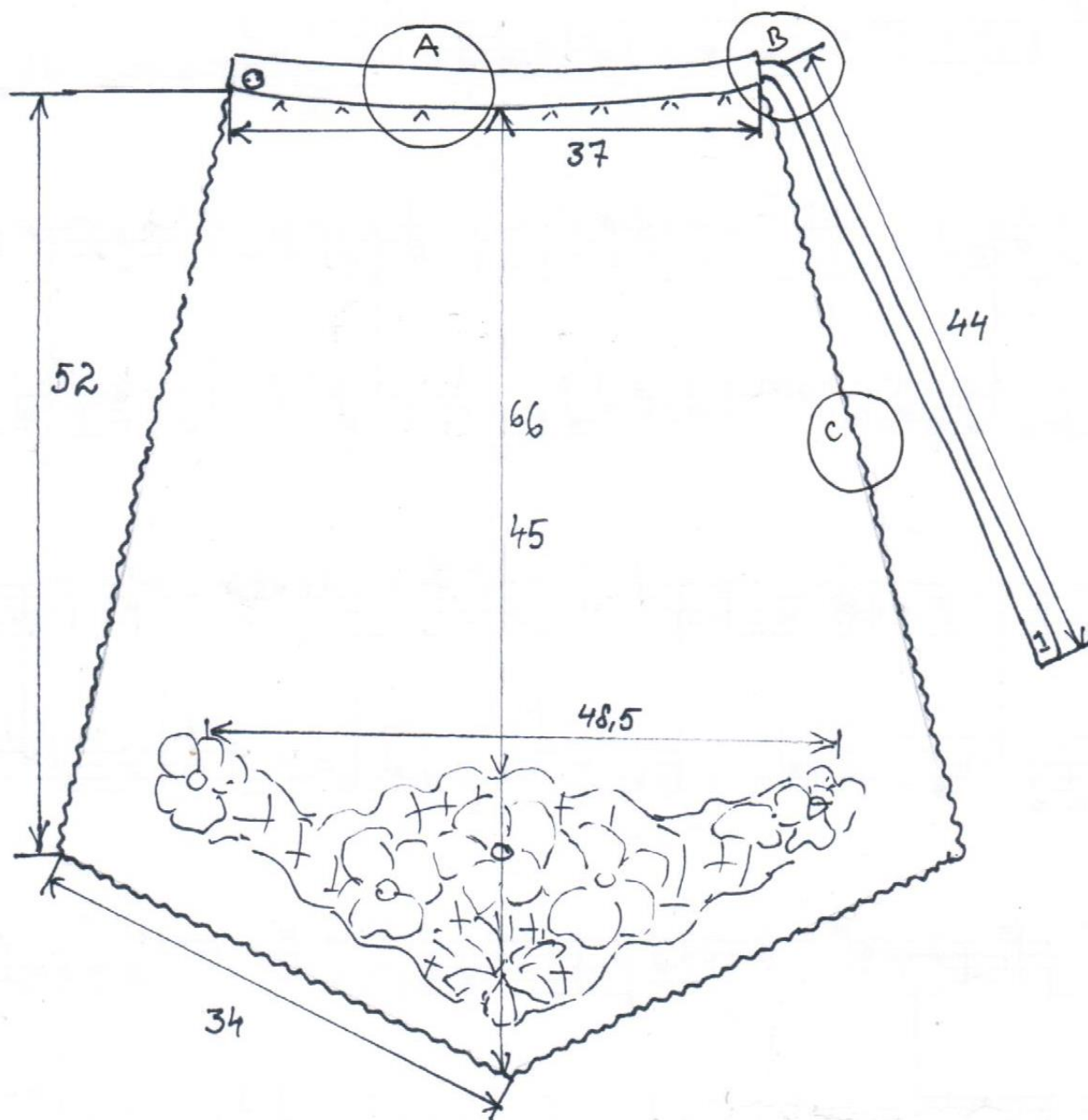
Joonis 8: Põll 6

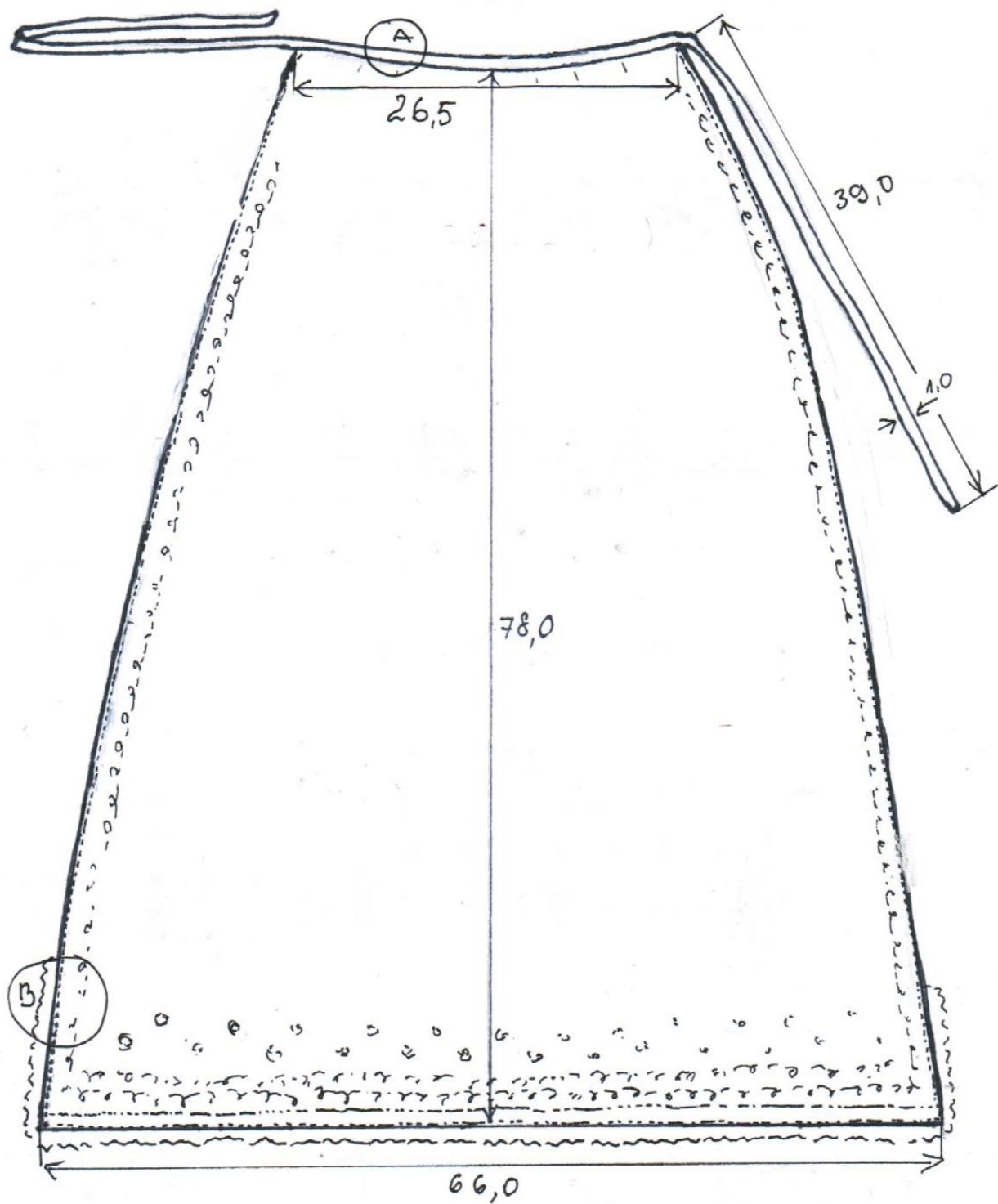
Joonis 9: Põll 7

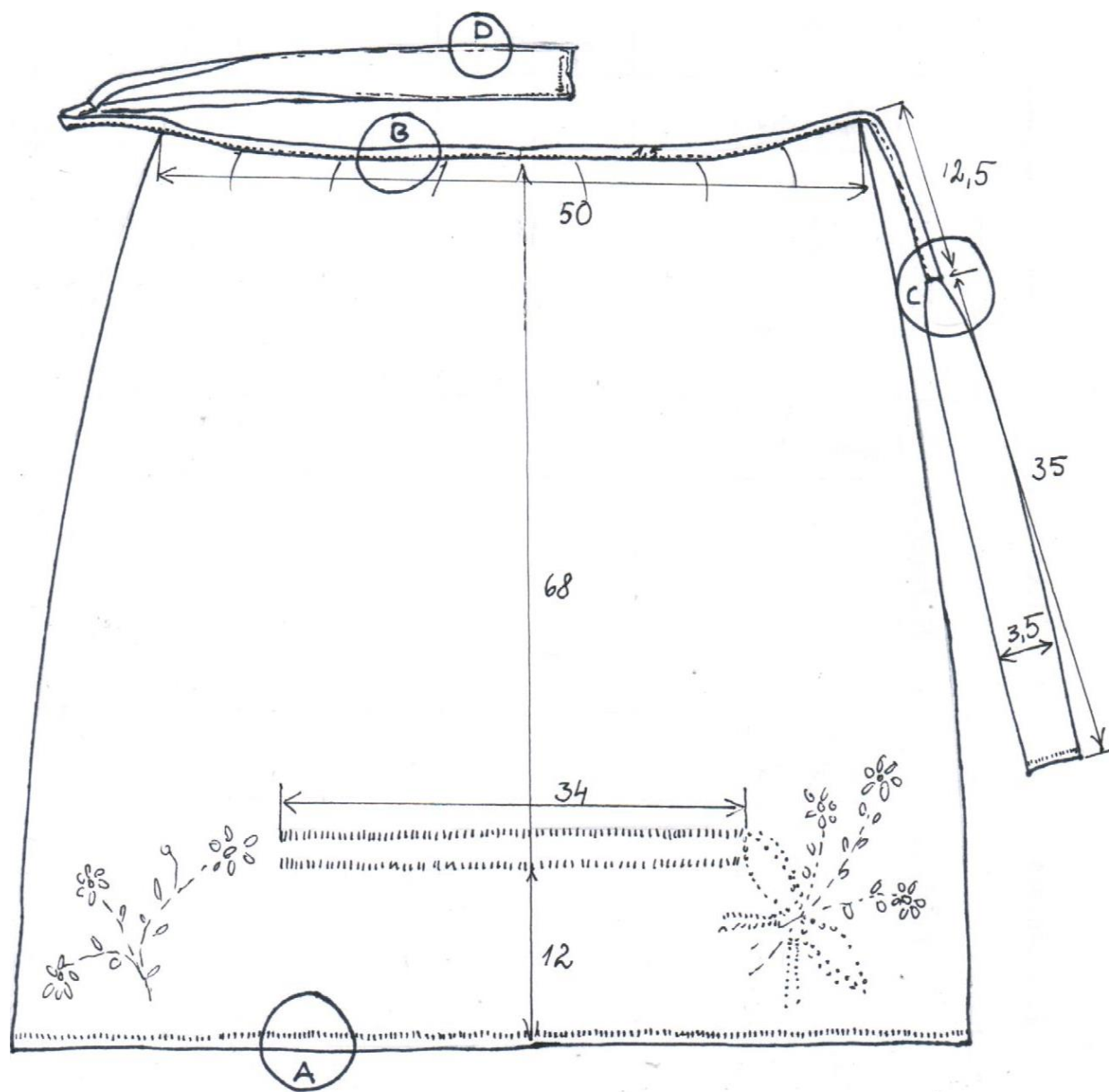
Joonis 10: Põll 8

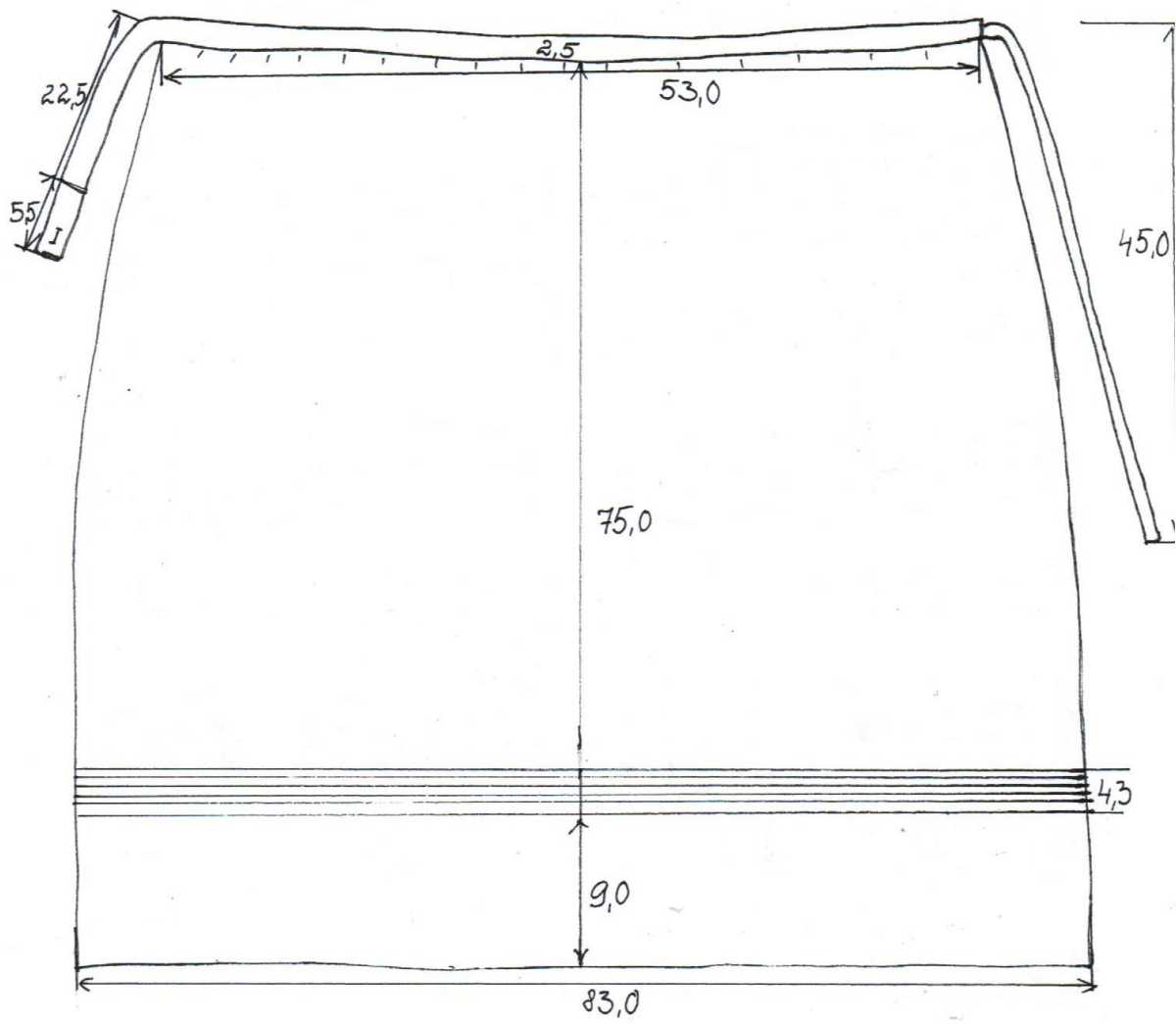
Joonis 11: Põll 9

Joonis 12: Põll 10

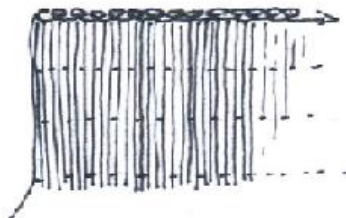
Joonis 13: Põll 11

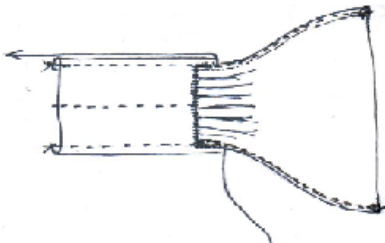
Lisa 5: Helme kihelkonna põlledes õmblus-tehnoloogiliste läbilõikesõlmede kirjeldused

Põll 1

A- Vöö kohalt on põll õmmeldud tihedadesse püstkurdudesse, milleks on kangasse õmmeldud kolmes reas eelpistes, niit, millega kangas tõmmatakse kurdu.

B,C- Vöö kohale põlle tagumisele osale on kurdude kinnitamiseks õmmeldud kolmes reas käsitsi 2,8 cm laiune katteriie, mille otstesse on käsitsi kinnitatud 6,0 cm laiused põlle sidumispaelad. Sidumispaelte servad on puhtaks pööratud ja õmmeldud masinaga 0,3 cm kauguselt.

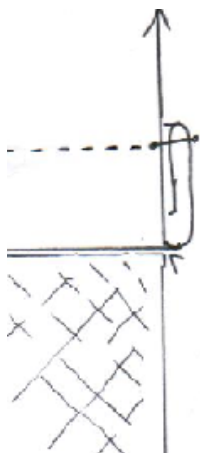
D- Põlle servad on pööratud puhtaks ja õmmeldud 1,0 cm kauguselt masinaga.

E- Põllele on kaunistuseks õmmeldud masinaga neljas grupis lappvoldid, igas grupis neli 0,5 cm laiust lappvolti.

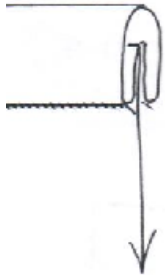

F- Põlle alläär, sidumispaelte otsad ja õmblusservad kuhu kinnitub vahepits on pööratud puhtaks ja õmmeldud 1,5 cm kauguselt masinaga. Pitsid on kinnitatud käsitsi.

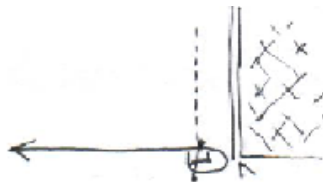

Põll 2

A- Vöö kohalt on põll seatud kaheksasse volti ja õmmeldud käsitsi 1,5 cm laiuse värvli vahele. Käsitsi õmblemise tikkerida on värvli servas nähtav.

B- Põlle detailide külgmised servad on puhtaks pööratud ja 0,5 cm kauguselt masinaga õmmeldud, vahepitsid on õmmeldud käsitsi.

C- Põlle detailide allääred on 1,0 cm kauguselt puhtaks pööratud ja masinaga õmmeldud. Pitsid on õmmeldud käsitsi.

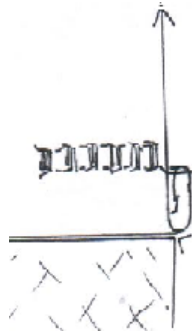
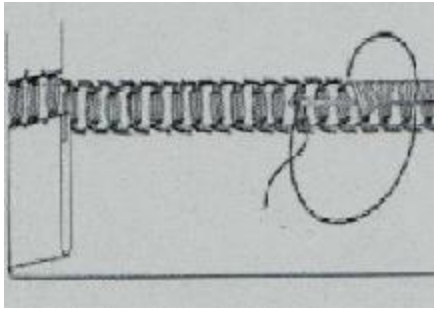

D- Põlle värvel läheb ühestükis edasi sidumispaelteks, mis on õmmeldud peitpistes käsitsi.

Põll 3

A- Allääre kaunistamiseks ja samaaegseks kinnitamiseks on kasutatud tulppilu. Selleks on kangast allääre tagasipööramise laiuse kõrguslt välja tõmmatud mõned koelõngad. Lõimelõngad on niidga rühmadesse põimitud, kusjuures esimese rea põimimisel kinnitatakse ka alläär (vt.joonis 1). Alläärepits on õmmeldud käsitsi.

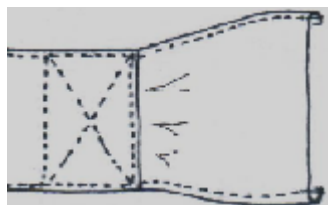
pilutamise töövõtte

Lihtpilu (Reinup 2003,lk 241)

B- Vöökohalt on põll volditud väikestesse voltidesse ja õmmeldud 2,5 cm laiuse värvli vahele masinaga. Värvel on kaunistatud masinaga õmmeldud tikkeridadega.

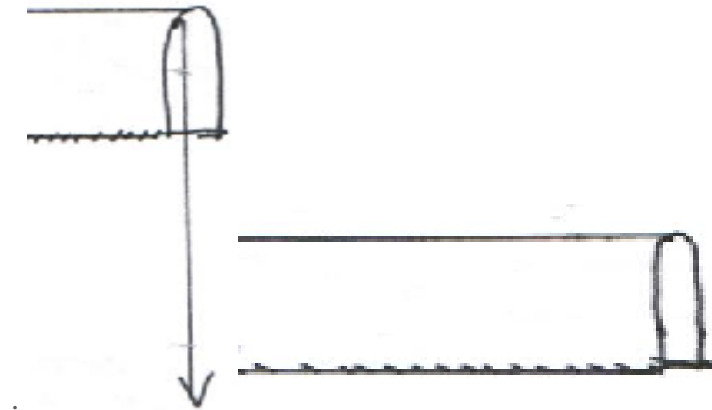

C, D- Põlle 3,5 cm laiused sidumispaelad on õmmeldud värvli vahele otstes masinaga. Sidumispelte servad on puhtaks pööratud ja õmmeldud masinaga 0,3 cm kauguselt.

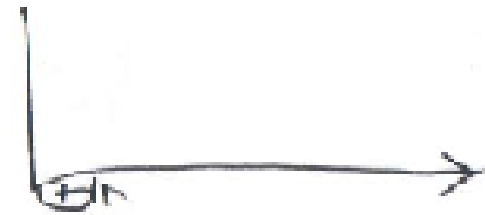

Põll 4

A, C- Vöökohalt on põll käsitsikroogitud ja õmmeldud käsitsi värvlivahele. Värvliks on kasutatud 3,0 cm poepaela, mis on pooleks murtud ja väikeste käsitsi pistetega üle serva õmmeldud. Värvel läheb edasi sidumispaelteks, mis on samuti üle serva käsitsi pistetega õmmeldud.

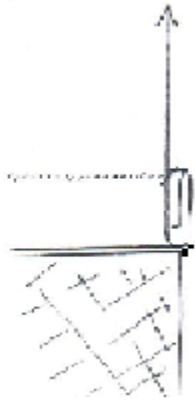

B- Alläär on puhtaks pööratud ja õmmeldud käsitsi peitpistes.

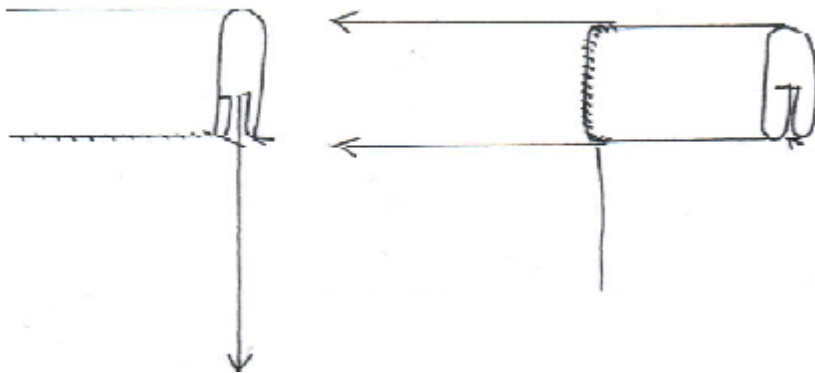

Põll 5

A- Alläär on puhtaks pööratud ja õmmeldud käsitsi selliselt, et parmal pool on näha väikesed kinnituspisted. Pits on õmmeldud käsitsi.

B, C, D- Põll on käsitsi kroogitud ja õmmeldud käsitsi 2,0 cm laiuse värvlivahele. Värvli otstesse on käsitsi õmmeldud sidumispeslad. Sidumispaelad on õmmeldud käsitsi peitpistes.

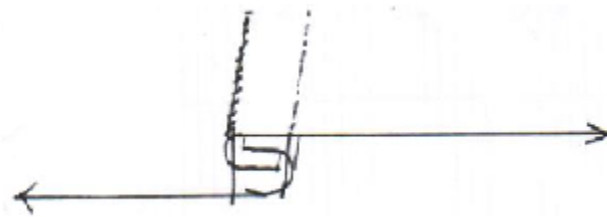

Põll 6

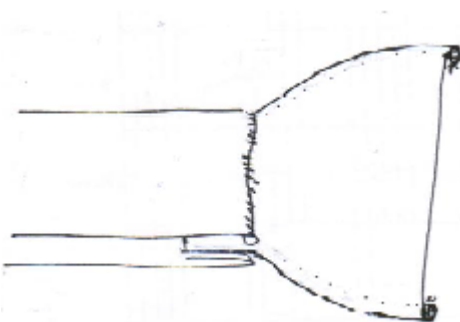
A- Alläär on puhtaks pööratud ja õmmeldud käsitsi, õmbluspisted on paremal pool nähtavad. Alläärde on käsitsi kinnitatud poepits, mille ülesservaon sisse põimitud põlle tikkimiseks kasutatud punene lõng.

B- Põll on õmmeldud kolmest ristküliku kujulisest detailist, mis omavahel on kokku õmmeldud käsitsi nn. Pesuõmblusega. Põlle paremal poolel on õmbluspisted näha.

C; D; E- Vöökohal on põlled üksikud voldid. Põll on õmmeldud käsitsi peitpistes 2,5 cm laiuse värvli vahele. Värvli otstes on õmmeldud käsitsi 5,0 cm laiused sidumispealad, mille servad on käsitsi puhtaks õmmeldud.

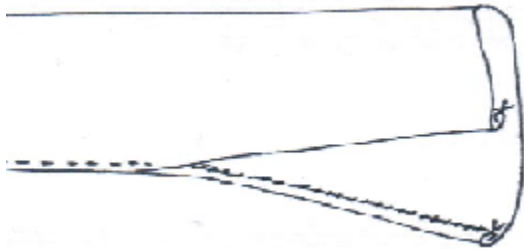

Põll 7

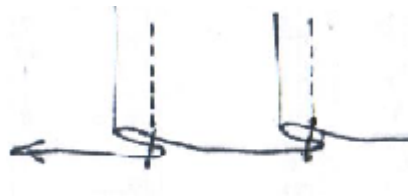
A- Põll vöökohalt volditud väikestest voltidesse ja õmmeldud masinaga 3,0 cm laiuse värvli vahele. Värvel koosneb kahest osast ja on keskel ühendusõmblusega. Värvlile on õmmeldud peale kaunistus õmblus masinaga.

B- Värvel läheb edasi sidumispaelteks. Sidumispaelte otsad on 30 cm ulatuses kokku õmblemata ja seal on sidumispaelte servad puhtaks õmmeldud käsitsi petpistes.

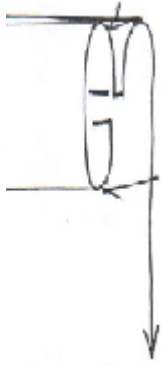
C- Põlle allosas on kaunistuseks õmmeldud masinaga neli 0.5 cm laiust lappvolti. Voltide vahe 2,0 cm.

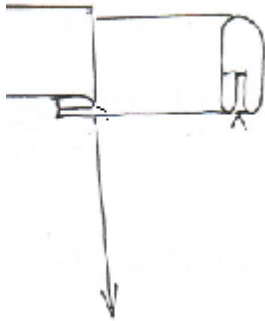
D- Põlle alläär on puhtaks pööratud ja õmmeldud käsitsi, põlle paremal poolel on näha õmbluspisteid.

Põll 8

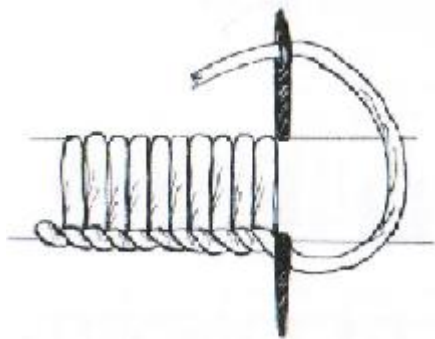
A- Vöökhäl on põllet väikesed vastand voldid. Värvli asemel on vöökohale paremale poolele õmmeldud käsitsi peitpistes 2,0 cm laiune katteriie.

B- Põlle ja katteriide vahele on õmmeldud käsitsi vasakule küljele sidumispael, mille otsas on käsitsi õmmeldud nõõpauk. Teisele küljele on katteriidele õmmeldud nõõp.

C- Põlle servad on äärestatud tihedalt tikitud sämpipistes.

Joonis 2 tihedalt tikitud (tihe) sämpipiste (Allikas Reinup 2013, lk 101)

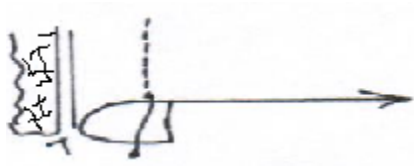
Põll 9

A- Vöökohalt põll käsitsi kergelt kroogitud ja õmmeldud käsitsi 1,0sm laiuse värvli vahele

peitpistes.

B- Põlle servad tagasi pööratud ja õmmeldud käsitsi. Poepits kinnitatud käsitsi.

Põll 10

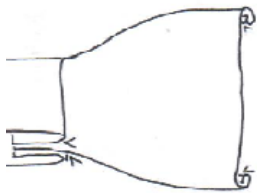
A- Põlle alläär ja põlle sidumispaelte otsad kaunistatud ja samal ajal kinnitatud tulppiluga (tulppilu vt.lisa 4, joonis 1).

B- Põll vöökohalt volditud ja õmmeldud masinaga 1,5 cm laiusega värvli vahele. Värvel kaunistatud masinaga õmmeldud tikkereaga.

C, D- Värvli otstes on käsitsi peitpistes õmmeldud 3,5 cm laiune sidumispael. Sidumispaela servad on puhtaks õmmeldud käsitsi peitpistes.

Põll 11

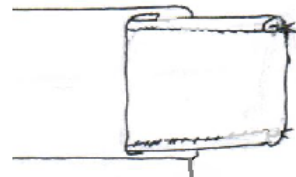
A- Põll vöökohalt käsitsi kroogitud ja õmmeldud käsitsi 2,5 cm laiuse värvli vahele. Värvlile õmmeldud üles serva käsitsi kaunistuseks eelpistes (vt.joonis 3) kaks tikkerida.

Joonis 3 Eelpiste (allikas Reinup 2013, lk56)

B- Värvli parempoolne ots läheb edasi sidumispaelaks, mille otsas on nööpauk. Vasakule värvli tagumisele küljele on käsitsi õmmeldud põlle kangast erinev sidumispael. Sidumispaela otsad on käsitsi puhtaks õmmeldud.

C- Alläär on puhtaks pööratud ja käsitsi õmmeldud, õmbluspisted paremal pool näha.

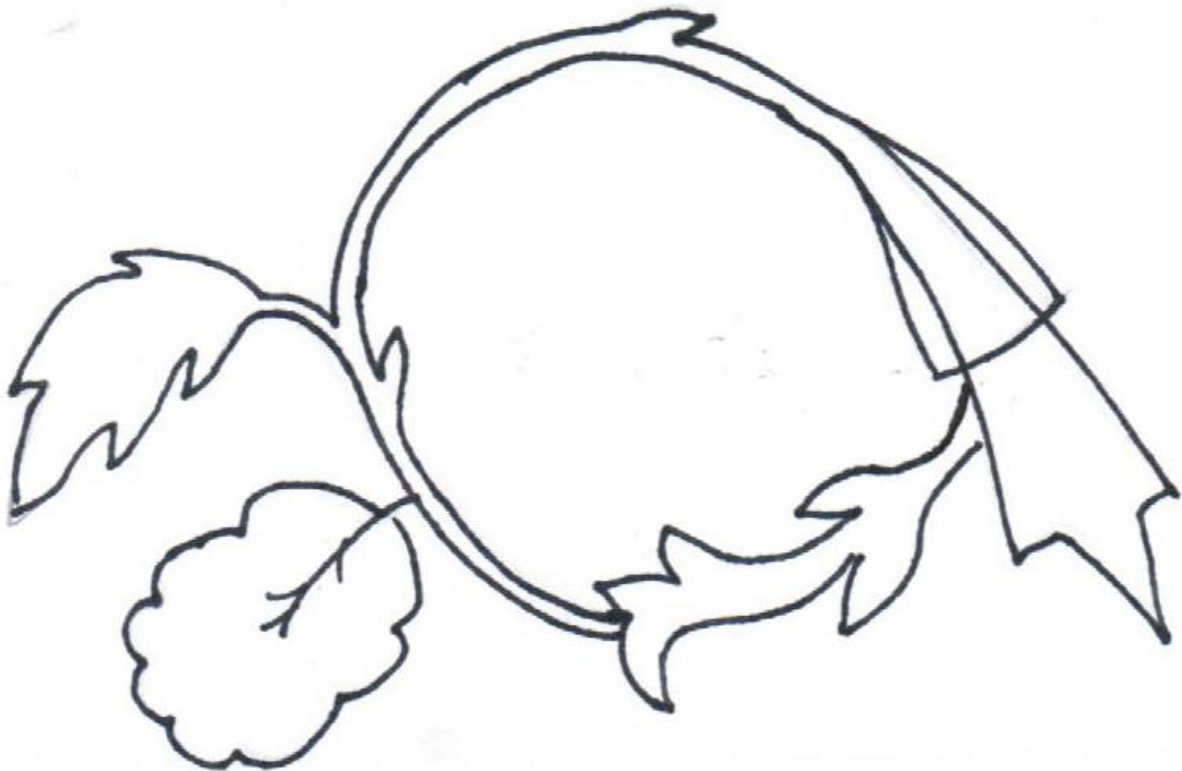

Lisa 6: Helme kihelkonna põlledes juures kasutatud tikandite mustrid

Mustrid joonistatud mõõtkavas 1:1

Põll 3

Varspistes tikandi mustiskeem

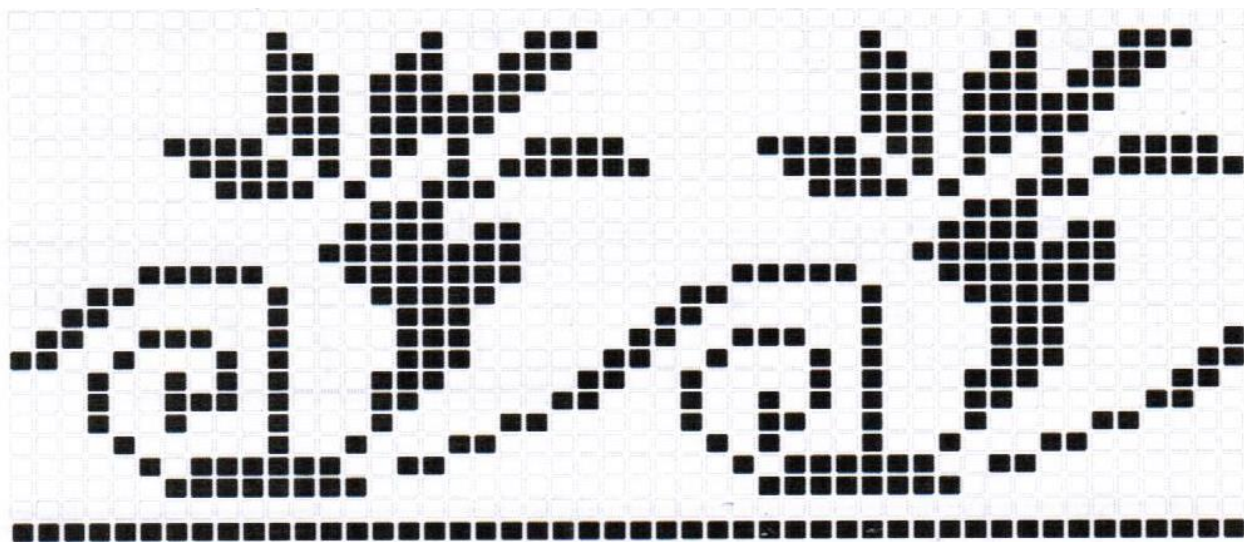
Antud lehemotiive on põlle allääre keskosas neli, kahel pool põlle servades ühesugune lillkirjaline tikand.

Servades olev lillkirjaline tikand

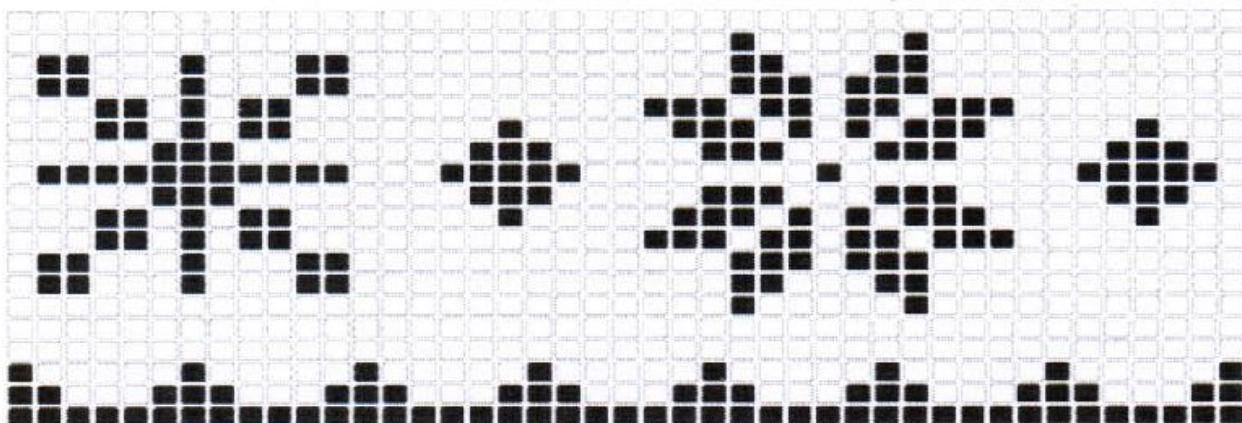
Põll 5

Ristpistes tikandimuster.

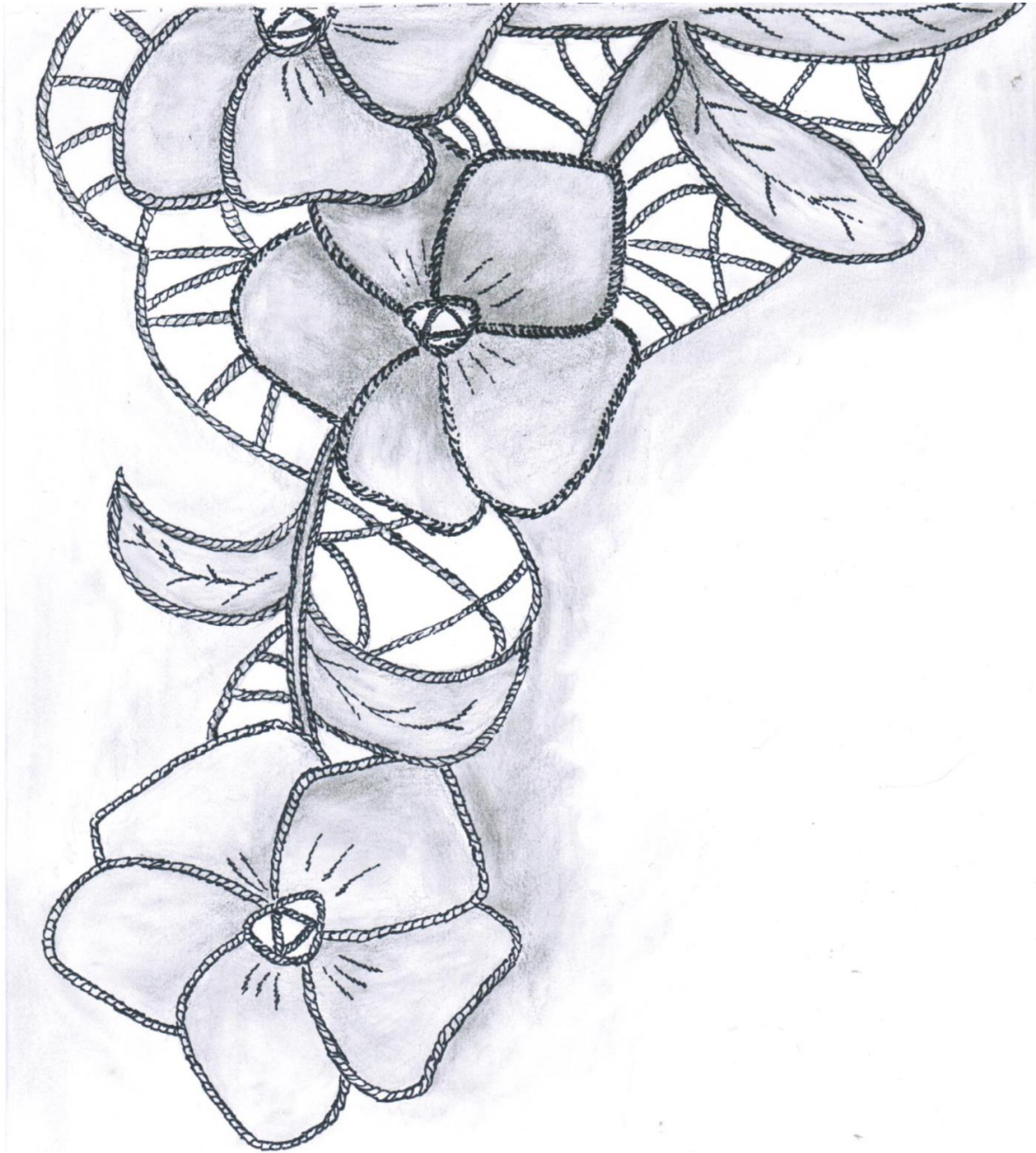

Põll 6

Ristpistes
tikandimuster

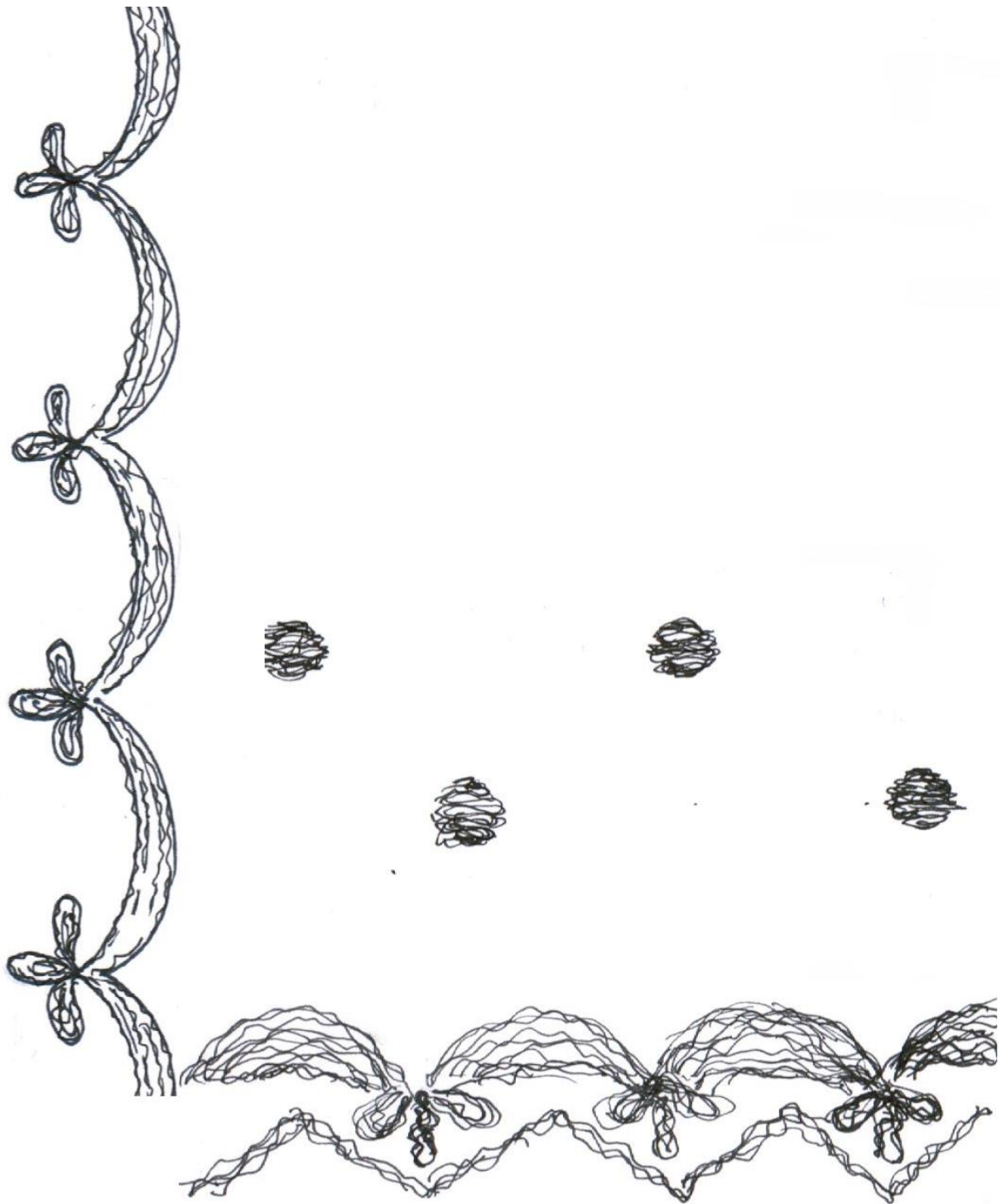
Põll 8 Rišeljöötikandi muster (1:1-le mõõtkavast veidi vähendatud)

Põll 9

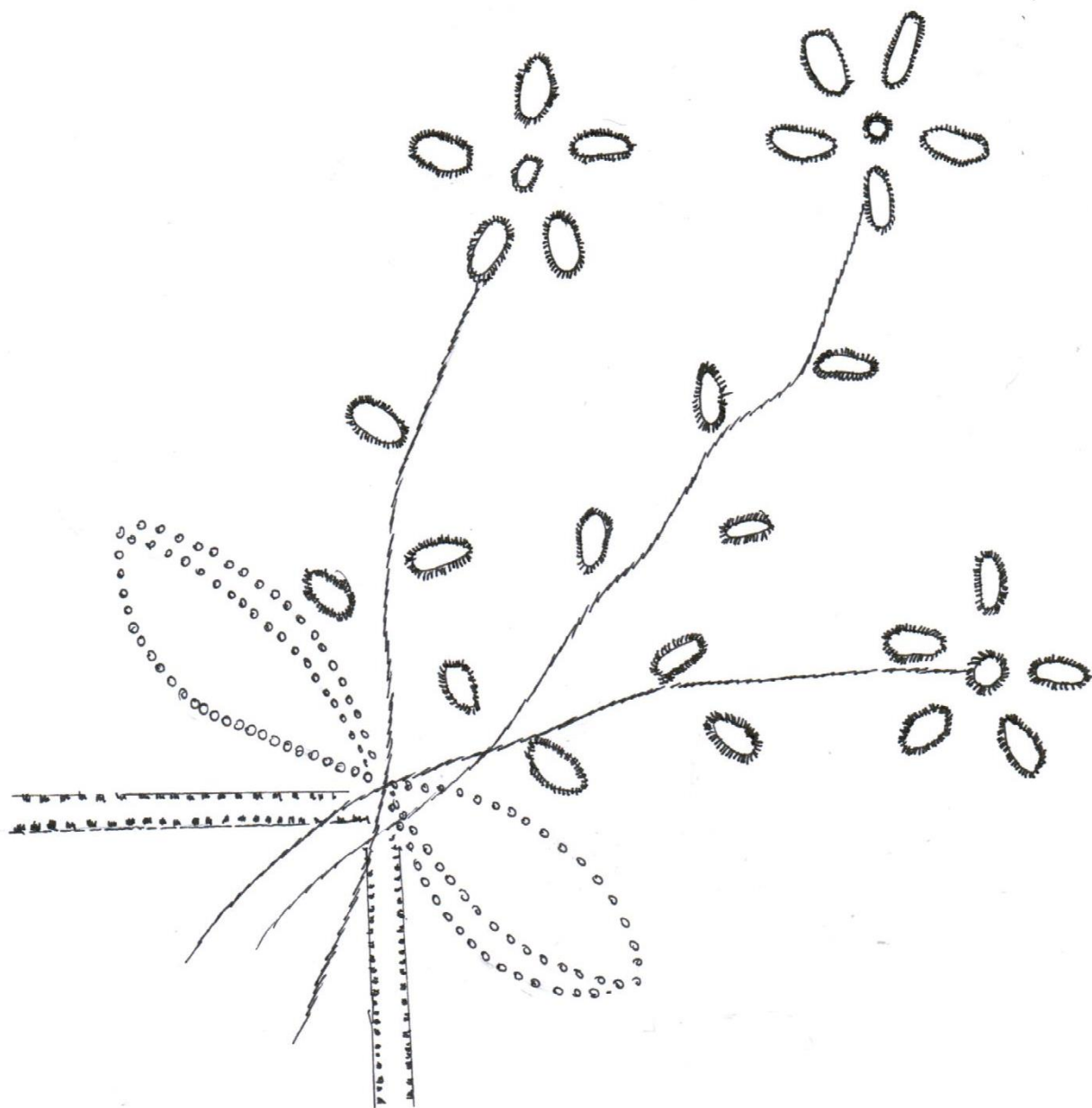
Tülltikandimuster

.

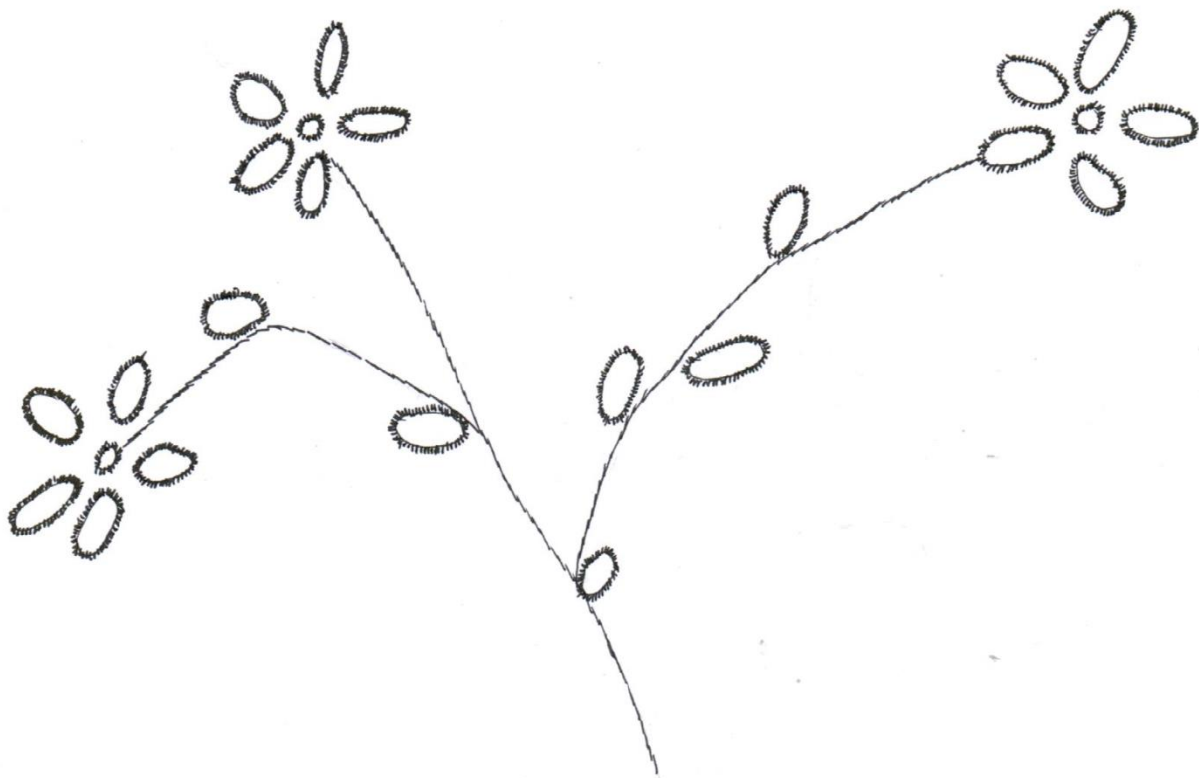

Põll 10

Auktikandi mustiskeem

Paremal servas oleva tikandi mustiskeem

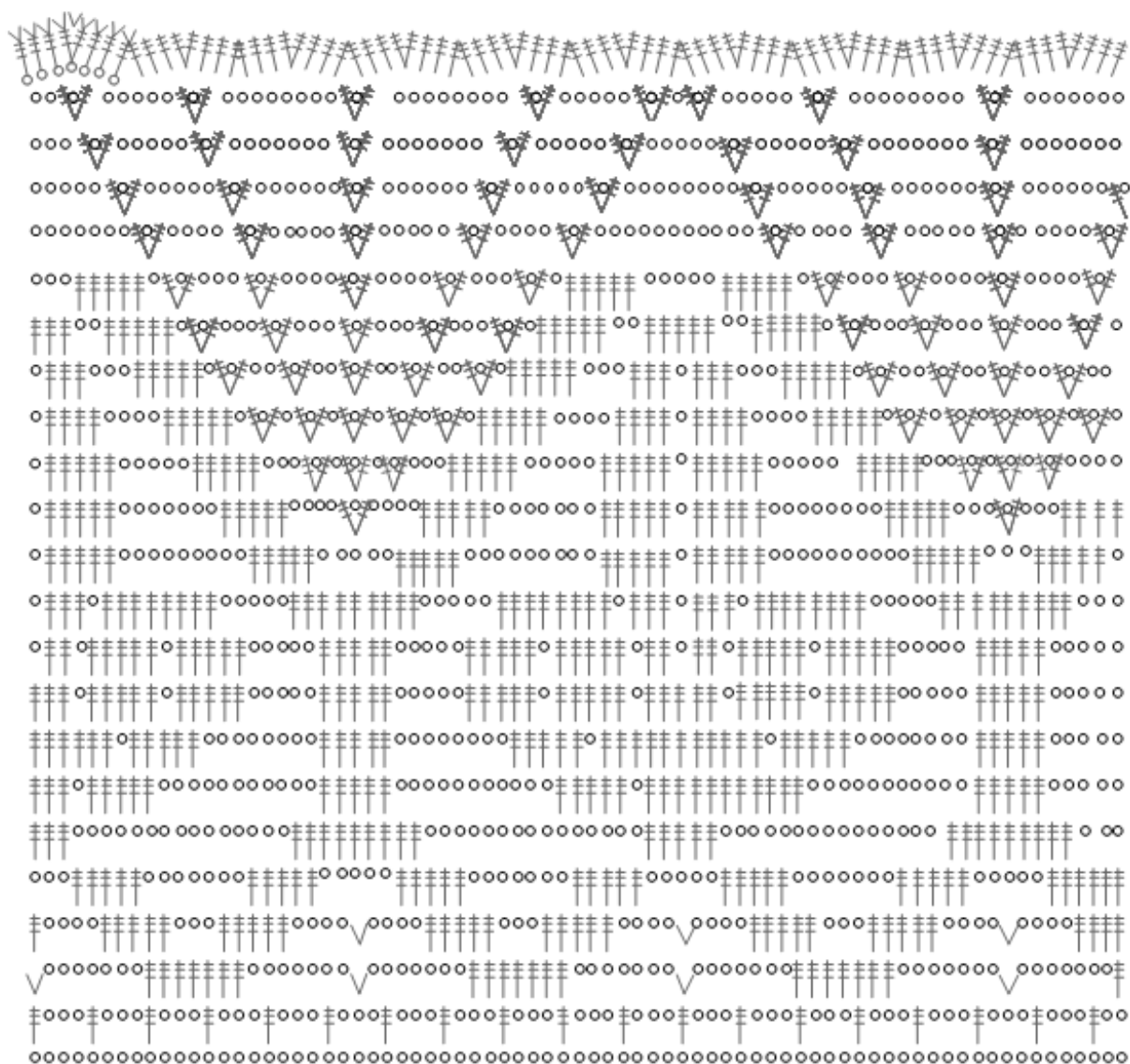

Vasakus servas oleva tikandi mustriskeem.

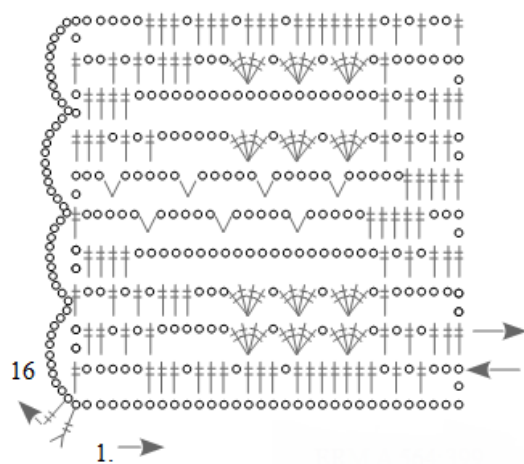
Lisa 7: Helme kihelkonna põlled pitside mustrid

Põll 1,

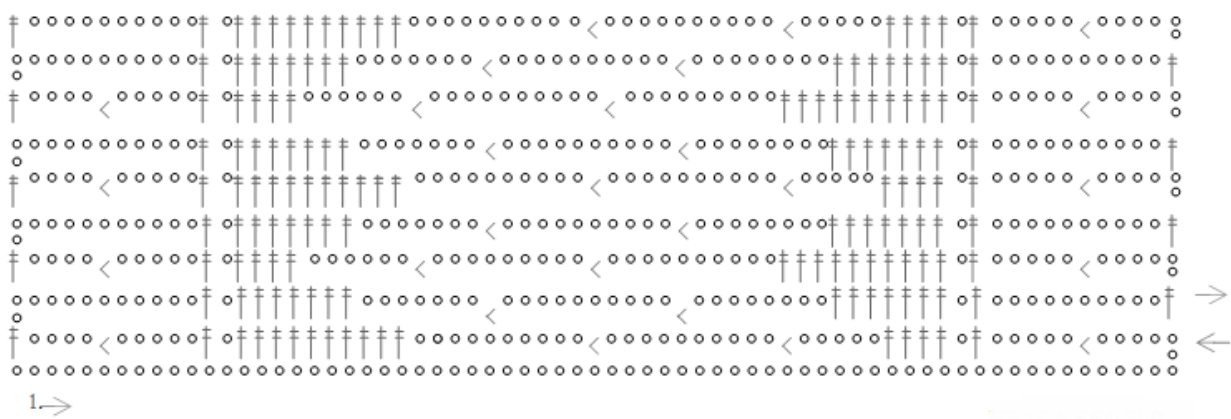
Alläärepitsi mustriskem

Sidumispaela otste heegelpitsi muustriskeem

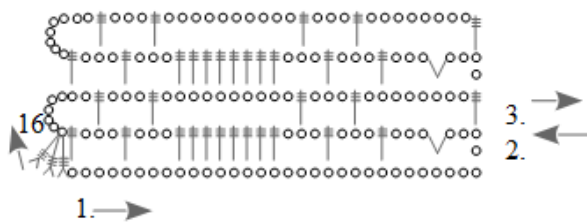

Vahepitsi muustriskeem

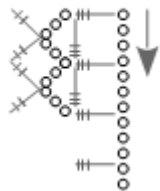

Põll 2

Äärepistise mustriskeemid

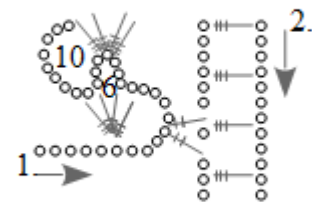
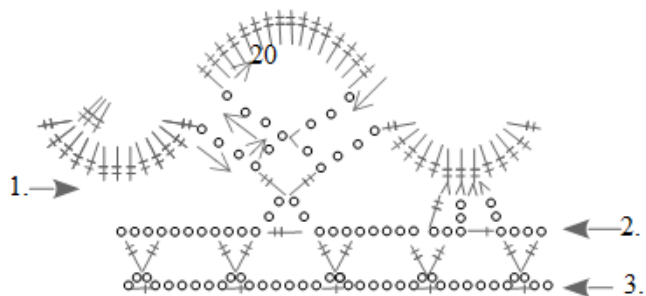

Äärepitsi kinnitamiseks kangale on heegeldatud lisaks veel teine detail. Mis on sammastega ühendatud äärepitsiga.

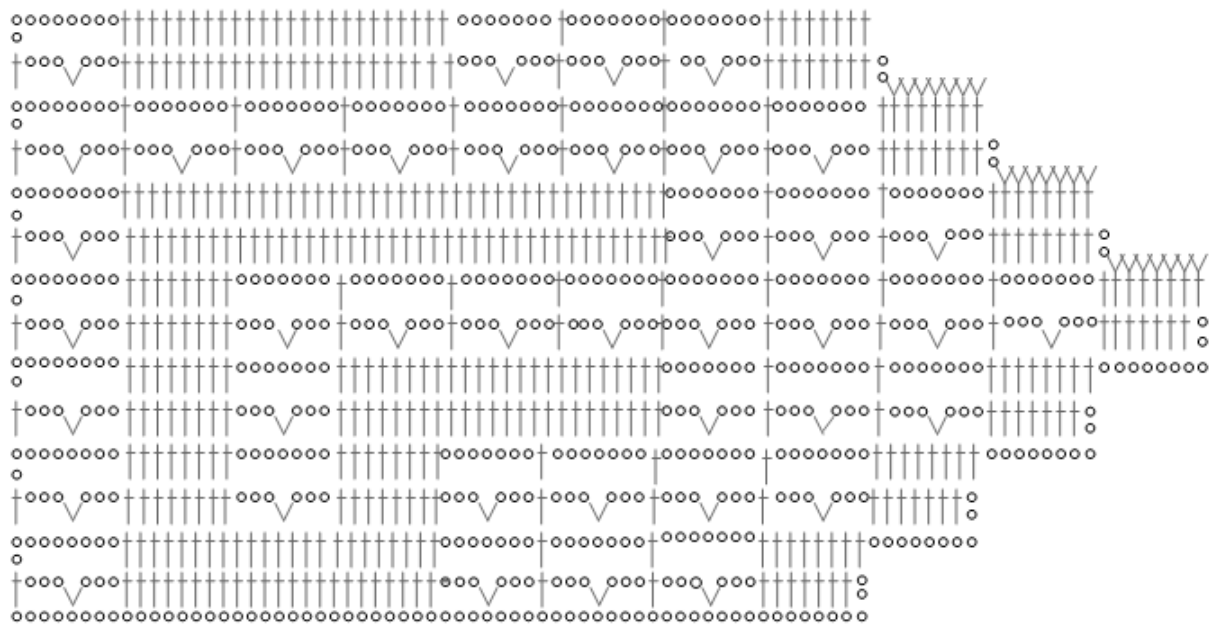
Vahepitside mustriskeemid:

Sama mustrikord kordub teisel pool paela.

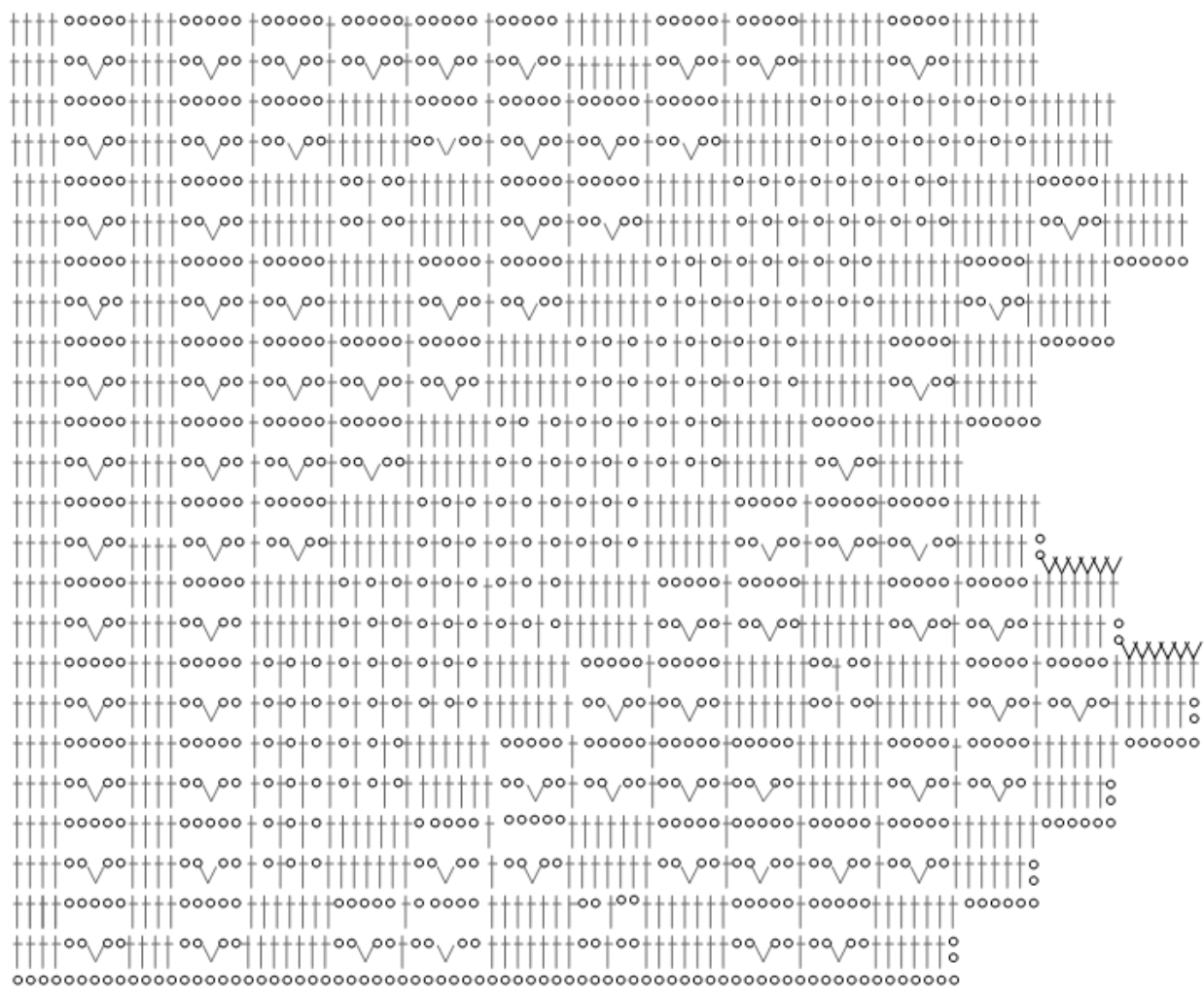
Põll 3

Alläärepitsi muustriskeem

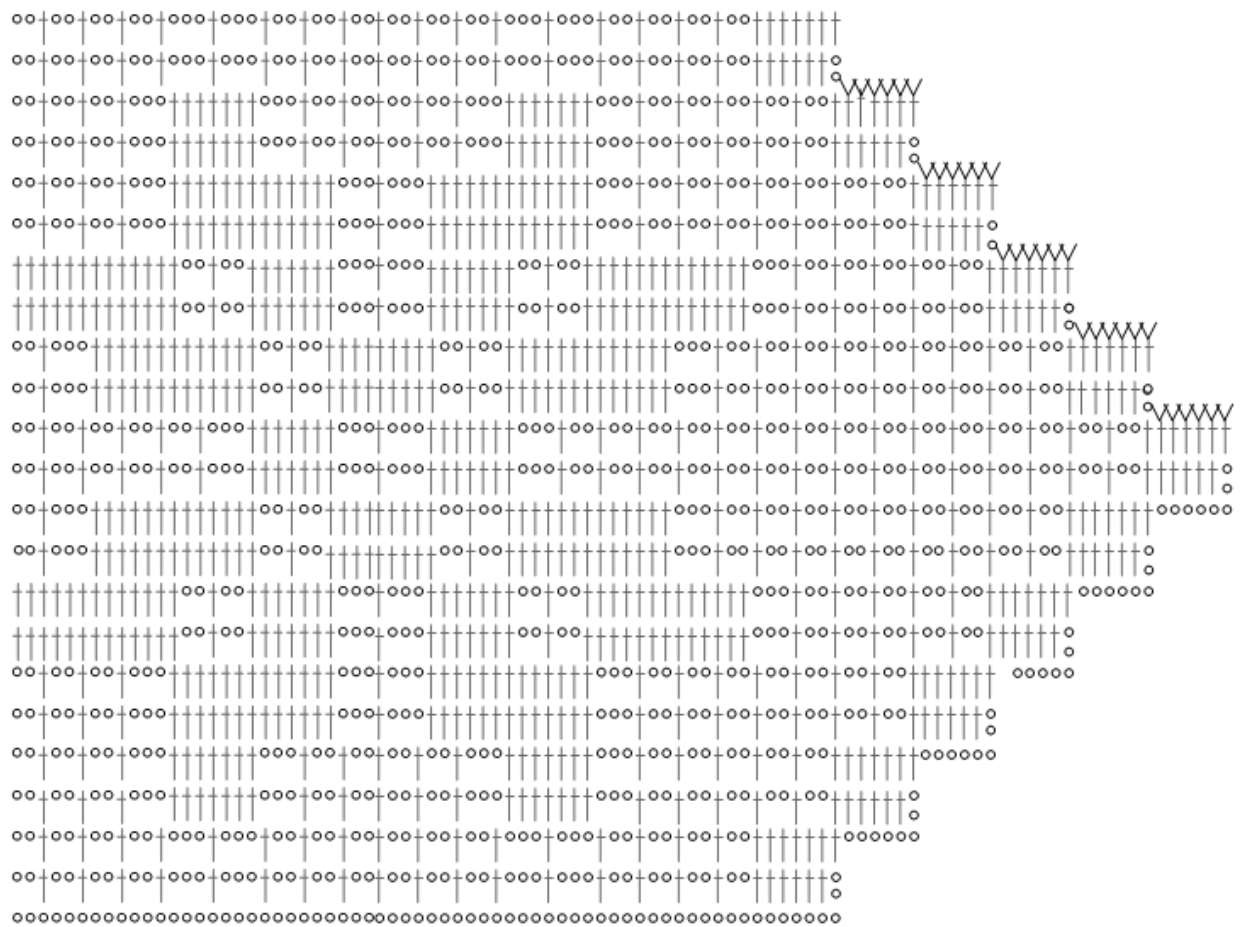
Põll 5

Alläärepitsi mustriskeem

Poll 7

Alläärepitsi mustriskeem

lillemotiivile eelnev mustrikord

Lisa 8 Põllede fotod

Suuremõõtmelised fotod on salvestatud CD plaadile

Foto 1: ERM A 564:399 (põll nr 1)

Foto 2: ERM A 644:82 (põll nr 2)

Foto.3: ERM A 644:83 (põll nr 3)

Foto 4: ERM A 644:102 (põll nr 4)

Foto 5: ERM A 644:133 (põll nr 5)

Foto 6: ERM A 644:139 (põll nr 6)

Foto 7: ERM A 644:231 (põll nr 7)

Foto. 8: ERM A 644:232 (põll nr 8)

Foto 9: ERM A 644:245 (põll nr 9)

Foto 10: ERM A 644:237 (põll nr 10)

Foto 11:ERM A 703:63 (põll nr 11)